TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

ÜLDAJALOO KATEEDER

REIN LAUR

T A L L I N N A K A U B A F I R M A

S T E I N

1 7 2 8 - 1 7 9 5

Diplomitöö

Juhendaja: óp.J.Kivimäe

TALLINN 1984

SISSEJUHATUS

Kaubandus on mitmetel ajalooetappidel olnud määrava tähtsusega nii sotsiaalse, poliitilise kui ka majandusliku arengu seisukohalt. Eriti tuleb see esile feodalismilt kapitalismile ülemineku ajajärgul. Nii sai varakapitalism keskajalt päranduseks kaks kapitali vormi - liigkasukapitali ja kaubanduskapitali.[1] Manufaktuurtootmise perioodil oli kaubanduslik hegemoonia see, mis kindlustas ka tööstusliku ülevõimu.[2] Kaubandus domineeris siis tööstuse üle, vahendav kaupmehekapital manufaktuuri üle.

Tolle aja valdavaks majanduspoliitiliseks suunaks sai paljudes riikides merkantilism. Merkantilistliku majanduspoliitika ideed nõudsid riigi aktiivset sekkumist väliskaubandusse ning määrasid selle põhijooned. Esialgu võeti eesmärgiks kaitsetollide rakendamine ning aktiivne rahandusbilanss, kusjuures viimast peeti rahvusliku rikkuse allikaks. Majanduslik areng tõi merkantilismi uusi jooni, mis seostusid manufaktuurtootmisega. Mitmetes riikides hakati lähtuma protektsionismist, mis põõras peatähelepanu kodumaiste manufaktuurtoodete väljaveo laiendamisele ning välismaise toodangu sisseveo tõkestamisele.

---

1 K.Marx, Kapital. I kd, Tln, 1953, lk 651.

2 Ibid, lk 654.

Manufaktuurtootmise algetappidel oli merkantilism esialgse akumulatsiooni ühe eeldusena majandusliku arengu seisukohalt positiivne nähtus. Ei tohi aga unustada , et samal ajal teenis ta valitsevate klasside huve . K.Marx hindas protektsioonisüsteemi järgmiselt: "Euroopa riigid visklesid selle leiutuse patendi pärast ja, ... ei jäänud rahule enam sellega, et nad selleks otstarbeks laostasid omaenda rahvast, - kaudselt kaitsetolli - dega, otseselt väljaveopreemiatega jne."[1]

Ometi võib 17.-18. saj. Euroopa riikide majanduselus täheldada erinevaid arenguteid. Tänu arenenud manufaktuurtootmisele ja ulatuslikule koloniaalpoliitikale kujunes 17. sajandil Lääne-Euroopa kõige rikkamaks riigiks Holland (õigemini küll Ühendatud Provintside Vabariik). 18.sajandil läheb esikoht Inglismaale. Juba sajandi algul saab alguse hollandi manufaktuuride mahajäämus inglise omadest ning ulatuslik kapitali väljavedu Inglismaale.[2] Holland küll säilitab väljapaistva positsiooni maailmakaubanduses ja rahvusvahelises krediidisüsteemis, mille üheks keskuseks sai Amsterdami börs. Seal sõlmisid kogu Euroopa kaupmehed ja finantsistid hollandi maaklerite vahendusel omavahelisi tehinguid.[3] Kui 17.saj. vältel kaubanduskapitali osatähtsus akumulatsiooni allikana püsis, siis 18. sajandil pääseb Lääne-Euroopas maksvusele uus rikkuse allikas - kasum laiendatud taastootmise arvelt ning kaubandusliku kapitali osatähtsuse vähenemine viis endaga kaasa ka merkantilistlikud ideed, mis elustusid aga uues vormis 18.sajandi algul Vene riigis.

---

[1] K.Marx, Kapital, Ikd, lk 657

[2] Ibid, lk 656

[3] vt ka: Бааш Э. История экономического развития Голландии в XVI-XVIII веках. М., 1949, с.214-226

Lääne-Euroopa kapitalistliku arengu taustal on Ida-Euroopa majandusе situatsioon paljuski erinev. Põhjasóda ja Valge mere blokaad olid asetanud Vene riigi raskesse olukorda. Pidev väliskaubanduslik defitsiit viis inglise ja hollandi kaupmeeste peremehetsemiseni, kes suuri kasumeid lóigates turustasid vene kaupu Lääne-Euroopa maades.[1]

Üldise olukorra parandamiseks hakkas tsaar Peeter I rakendama mitmeid radikaalseid meetmeid, mida majanduspoliitika vallas tuleb pidada merkantilistlikeks.[2] Pidades rahvuse rikkuseks raha ning suuri kulla- ja hóbedavarusid, hakkas Peeter I arendama erilist kaubanduspoliitikat, mille teostamiseks kehtestati 1724.a. uued diferentseeritud tolli-tariifid ja tolliseadused, mis lóppeesmärgina pidid toetama kodumaist manufaktuurtootmist ning rahvusliku rikkuse kasvu. Tóóstuse jaoks vajaminevaid toormaterjale vóis sisse vedada minimaalse tolliga (1-3%), tóótlemata tooraine väljavedu maksustati kuni 35%-lise tollimaksuga; valmistoodangu importimisel ulatus tollimaks kuni 75% -ni. See tollipoliitika on tüüpiliselt protektsionistlik. Näiteks nóudis Peeter I, et Venemaale ei veetaks sisse vaskraha ega vene hóberahasid. Välismaa kaupmehed pidid aga tolli maksma rahvusvaheliselt arvestatavas valuutas. Väärismetallide väljavedu oli keelatud, sissevedu aga tollivaba.[3]

Vene kaupadele ja kaupmeestele kehtestati maksimaalsed soodustused. Loodi kóik tingimused vastloodud Peterburi konkurentsituks ja privilegeeritud arenguks.

---

[1] Покровский С.А. Внешняя торговля и внешняя торговая политика России. М.,1947, с. 75

[2] Merkantilism sai Venemaal laiema leviku osaliseks tänu J.T.Possoskovi traktaadile "Raamat rikkusest ja viletsusest"

[3] Покровский С.А. Op. cit., c.79

Uute tollitariifide kehtestamine 1731.a. osutus taganemiseks Peetri merkantilistlikust joonest - sellega kaasnes impordi kasv, mitmete manufaktuuride sulgemine, kogu tõõstusliku tootmise kasvutempo aeglustumine ning tooraine ekspordi suurenemine.

Vene impeeriumi kaubandusbilanss püsis küll kogu 18.saj. vältel aktiivsena (väljaveos andsid tooni kanep, lina, raud, rasv, linaseemned). Seega püsis Venemaa tähtsus esmajoones tooraine baasina. Tol perioodil sugenes tugev tendents, et kapital kandus üle kaubandusse, mitte aga tootmisse. Üheks põhjuseks oli siin riiklike manufaktuuride üleminek eravaldusse, mis viis omakorda tootmise monopoliseerimisele.

Üüe tóuke nii kaubanduse kui tootmise arengule andsid Katariina II reformid, millega kaotati monopolide óigused ja kóigil lubati ettevótteid organiseerida. Riik lópetas tootmise reguleerimise ning konkurentsivastased piirangud kaubanduses kaotati. Protektsionism jätkus üksnes impordi suhtes.

Aastatel 1757, 1766, 1782 ja 1796 kehtestati uued, iga kord sēnisest veel kórgemad tariifid ning impordi keelde laiendati. Kóik nimetatu stimuleeris väliskaubandust märkimisväärselt, aastail 1761-1796 kasvas import keeldudele vaatamata 4-5 korda, eksport aga kuuekordistus, positiivne bilanss tóusis 1795.aastaks 25 000 rublani.[1]

Tsaaririigi valitsejad ei suutnud siiski üle saada alalisest väliskaubanduslikust defitsiidist. Põhjuseks olid suured sójalised kulutused. Finantsprobleemide lahendamise katse assignaatide arvu suurendamisē abil tói móistagi kaasa finantskriisi.

---

[1] Покровский С.А. Op. cit., с.130

Eesti- ja Liivimaa ühendamine Vene riigiga tagas neile tsaaririigi väliskaubanduses kindla ning suhteliselt väljapaistva koha. Läänemereäärsete kaubalinnade struktuuris toimus aga oluline muutus - see oli Peterburi sünd ja eelisareng impeeriumi pealinnana. Nii Peeter I kui tema järeltulijad tegid kõik, et tagada Peterburi konkurentsivaba kasv. Seega põhimõtteliselt pidid siinsed kaubalinnad tegema oma turuorientatsiooni olulisi korrektiive, mis tegelikkuses siiski nii kiiresti ei realiseerunud.

Teisalt jäi Balti linnades olukord väliselt muutumatuks. 1712.a. oli Peeter kinnitanud siinsete linnade vanad privileegid ja õigused.[1] Veel enam, Vene ja Balti kubermangude vahele kehtestati tollipiir ning merkantilistlikke põhimõtteid Eesti- ja Liivimaa linnades rakendama ei hakatud.

Kuna tsaaririigi poliitika nõudis ressursse, mida ei suutnud pakkuda riigisisene maksusüsteem, st. valuutat, tuli need puudujäägid osaliselt korvata Eesti- ja Liivimaa linnade arvel. Selleks oli mitmeid võimalusi. Balti aladel võeti tolli taalrites, mitte rublades.[2] Kui 1719.a. tollipiir keelas ja raskendas välismaiste kaupade sissevedu Venemaale[3], siis Baltimaade kohta see ei kehtinud.

Teisest küljest oli feodaalsete privileegide säilitamine parim vahend, et ei hakkaks arenema konkurentsivõimeline tõõstus ega toimuks kaubandusliku kapitali laienemist, mis mõjutaks linna senist arengut.

---

[1] История Таллина (до 60-х годов XIX века). Сост. Р. Пуллат, Таллин 1983, с.294; vrdl. Greiffenhagen, W. Die Belagerung und Kapitulation Revals in Jahre 1710. Reval, 1910.

[2] Hupel, A.W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland, Bd.2, Reval, 1777, S.413

[3] ПСЗ, № 3271. Блинов I № 175

Balti kaupmeeskond oli Lääne-Euroopa kaubanduses omandanud arvestatava positsiooni. Kaupmeeskonna väljakujunenud sidemed, pikaajaline kaubandustraditsioon ja positsioon rahvusvahelises krediidinduse ja panganduse süsteemis oli tolli kórval teine póhjus, mis määras kohaliku kaupmeeskonna vahekorra tsaaririigi valitsejatega 1782.aastani.

Arvestades 18.sajandi maismaatranspordi puudulikkust, on iseloomulik, et hea ühendustee mingi suurema jóe kaudu kaubalinna tagamaaga oli tema kaubandusliku arengu tähtis tegur. Siit tulenes Riia, Narva ja Pärnu kaubanduslik aktiivsus. Vaatamata Vene valitsejate soovile vähendada Riia kui Peterburi póhilise konkurendi móju, arenes linn kogu 18.saj. vältel ning kujunes sajandi lópuks omamoodi Baltikumi finantskeskuseks. Riia kaudu veeti välja suurtes kogustes metsamaterjali, kanepit, lina ja linaseemneid.[1]

Teine tähtis eksportsadam Balti kubermangudes oli Narva. Siit kaudu veeti välja kanepit, lina ja eriti puitmaterjale. Narva kaubanduslik areng oli piiratud Peterburi vahetu konkurentsi ja halbade sadamaolude tóttu. 1753.a. otsustati Senatis, et Narva ohustab Peterburi kui kaubalinna óitsengut. Ent seaduseandjad jóudsid kiiresti järeldusele, et rahvusvaheliste krediidivóimaluste kärpimine Narva kaupmeeste tegevuse piiramise arvel toob vene rahvale vaid kahju.[2]

---

[1] Riia kaubanduse kohta vt. lähemalt: Дорошенко В.В. Рост Рижской морской торговли в XVII-XVIII вв._ История № I(102), 1981 Институт истории АН Латв. , с. 53-64; Dorošenko, V.V. Quellen zur Geschichte des Rigaer Handels im 17.-18.Jahrhundert und Probleme ihrer Erforschung, - in: Seehandel und Wirtschaftswege Nordeuropas im 17. and 18.Jahrhundert. Ostfildern, 1981, S. 3-25

[2] ПСЗ, № 6811

Tallinn oli Vene impeeriumi Läänemere sadamatest ainus, kelle import ületas ekspordi. Üks sellise olukorra peapõhjusi oli madal tollitariif. Nii tuli Pärnus ja Riias tasuda tolli kuni kümme protsenti, Tallinnas aga kaks kuni neli protsenti kauba väärtusest.[1] Seetõttu olid siin kaubad suhteliselt odavamad. Tallinna kaubanduslikku arengut piiras kitsas tagamaa. Osa Lõuna-Eestist jäi Riia mõju alla. Tõsise konkurendina tuli arvesse ka Pärnu. Transiitkaubandus Venemaaga ei tulnud 1733. aastani, mil kaotati maismaa toll Vene- ja Liivi- ning Eestimaa vahel, kõne alla. Tollipiiride kaotamise põhjustas asjaolu, et Riia ja Tallinna sadamad sulgusid hiljem ja avanesid varem kui Peterburi oma. Kuna aga maismaatranspordile minevad kulud tõstsid kaupade hinnad Peterburi turu omadega ühele tasemele, siis ei olnud märgata transiitkaubanduse olulist elavnemist. Peterburg - Tallinn maantee oli hädaabinõu, aga mitte meretee alternatiiv. Mööda maad transporditi spekulatiivsetel eesmärkidel või kiireloomuliste tehingute sõlmimisel Peterburi ja Narva äripartneritega.

Eriti tugevasti mõjutas Tallinna eksporti 1742.a. kehtestatud vilja väljaveokeeld. Sel aastal vähenes ekspordi kogumaht võrreldes 1738.a. seitsmekordselt. Importi keeld ei mõjutanud ning seega kahanes kogukäive. Suhteliselt soodsamaks muutus olukord 1762.a. alates, mil vilja väljaveokeeld kaotas kehtivuse. Sõltuvalt välisturu hindadest eksport kasvas. Nii võis näiteks 1771.a. täheldada juba po-

---

[1] Hupel, A.W. Topographische Nachrichten, Bd. 2, S. 182

sitiivset kaubandusbilanssi, mille tingis viljahindade fantastiline tõus - üks last maksis 70 - 80 rubla. Eksporditi 479 tuhande, imporditi aga 414 tuhande rubla väärtuses kaupa.[1]

Sisse- ja väljaveetavate kaupade nomenklatuur oli suur. 1771.a. veeti sisse 91 erinevat liiki kaupa, välja aga 31 liiki kaupa. Impordis asus kogu sajandi vältel esikohal sool, tekstiil ja heeringas; väga palju toodi sisse luksuskaupu.

Põhjasõja järgsel perioodil ei toimunud Tallinna sisemises korralduses mingeid muutusi. Tänu linna suhtelisele suveräänsusele kehtis Lüübeki õiguse põhjal väljaarenenud autonoomne seadusandlus. Erinevalt Riiast ei ole Tallinna linnaõigus kunagi ametlikult kinnitanud sakslaste privileege, teiste rahvuste võimalusi piirati aga kõigiti.[2]

Kaupmeeskond ja käsitöölised olid põhiliselt sakslased, harva esines nende hulgas skandinaavlasi.[3] Tallinna kaupmeeskond ei olnud homogeenne, vaid koosnes kolmest kihist:

1) suurkaupmehed ehk komisjonikaupmehed, kes tegelesid hulgiostu ja -müügiga;

2) partikulaarkaupmehed, kes jaemüügi kõrval võtsid vahel osa ka komisjonikaubandusest;

3) Nürnbergi ja talupojakaupmehed, kes müüsid Nürnbergi kaupa ja soola jaehinnaga ning kauplesid mitteeks-

---

[1] "Revalsche Wöchentliche Nachrichten", 1772.a., 26.märts

[2] Elias, O.H. Reval in der Reformpolitik Katharinas II. Die Statthalterschaftszeit 1783-1796, Verlag Wissenschaftliches Archiv Bonn - Bad Godesberg, 1978

[3] Adelheim, Georg, Das Revaler Bürgerbuch 1710-1786 (Beiträge zur Kunde Estlands 19), Reval 1934

klusiivselt tubaka ja heeringaga. Talupojakaupmehed kujutasid endast vahelüli talupoja ja suurkaupmehe vahel.

Kaubandusega tegelemiseks pidi kuuluma Suurde Gildi või Mustpeade Vennaskonda. Kaupmehe laiemad õigused määras kuuluvus kompaniisse, mida 18.saj. Tallinnas oli kaks: siidi- ja kalevikaupmeeste kompanii ja Nürnbergi ja talupojakaupmeeste kompanii. 1708.a. kehtestatud rae poolt kinnitatud siidi- ja kalevikaupmeeste kompanii põhikiri keelas võõramaiste kaupmeeste poe- ja tänavakaubanduse ning määras karmid karistused neile, kes sellest üle astusid. Kompanii liikmed ise võisid kaubelda kas siidi või kaleviga, ent mitte mõlema artikliga üheaegselt.

Väljaspoole kompaniisid jäi välismaiste alkohoolsete jookidega kauplemine. Sugenesid ainult veini sisseveoga tegelevad importöörid, keda 1785.aastaks oli registreeritud kolm.[1]

Murranguliseks kujunesid sajandi viimased aastakümned, seda tänu 1782.a. ellu viidud Katariina II reformidele, mille üheks eesmärgiks oli Balti mere äärsete kaubalinnade ja nende tagamaade lülitamine Vene Impeeriumi ühtsesse kaubandussüsteemi. Kõigis Balti linnades kehtestati uued universaalsed tollitariifid. Tallinn kaotas oma tollisoodustused, kuid võitis piiramatu kaubaturu. Mõningaid komplikatsioone tekitasid väljaveokeeldude ja kõrgendatud tollide iseärasused, mis ei olnud vastavuses Balti alade kaubanduslike huvidega ning omasid fiskaalset iseloomu. Nii oli paljude traditsiooniliste eksportkaupade - lina,

---

[1] Das Lief und Ehstländischen Staats und Aadress-Calenders auf das Jahr Christi 1785. Zweite Abteilung

purjeriie, juhtnahk - kui toormaterjalide väljavedu tolliga kaetud. Mitmete luksuskaupade, nagu homaarid, austrid, tõuhobused, marmor kui tooraine sissevedu tollivaba.[1]

Uute linnaseaduste järgi võis iga linnakodanik kaubandusega tegelda. Linnakodanikuks võis aga nüüd saada iga vaba hing, kes oli tasunud kodanikuraha.

Tallinna import hakkas kiiresti kasvama ning jõudis 1791.a. peaaegu 3 miljoni rubla piirimaile.[2](siin tuleks siiski arvestada ka rahakursi kõikumisi). Kogu sajandi vältel vaieldamatult rikkamate suurkaupmeeste Clayhillsi, Duborghi ja Oomi kõrvale kerkisid kiiresti uued liberaalsed kaupmehed, kes arvatasti suutsid uute seadustega paremini kohaneda. Kaubanduskapital kasvas kiiresti. Sellest, et Tallinna suurkaupmeeste kapital baasil arenes manufaktuurtootmine, kõneleb näiteks fakt, et raehärra Jürgens, kelle import ulatus 1792.a. üle miljoni rubla piiri, asutas 1781.a. Tallinnas peeglimanufaktuuri. 1794-1799.a. tegutses Tallinnas veel teinegi kaubandusliku kapitali alusel loodud ettevõte - Ch.Frese sitsimanufaktuur.[3]

---

[1]Elias, O.H. Op. cit., S.76

[2]Elias, O.H. Op. cit., S.198

[3]Elias, O.H. Op. cit., S.133

Uurimuse objekt ja eesmärk

Käesolevas töös on uurimisobjektiks valitud Tallinna kaubandus 18. sajandil ning lähemaks eesmärgiks on tutvuda Tallinnas 18. sajandil eksisteerinud Steini kaubafirma tegevusega. Uurimistöös püstitatud ülesanded on lühidalt järgmised:

1. kuivõrd töö põhiallikaks on valitud ühe kaubafirma raamatupidamisdokumendid, mida senini on meil vähe kasutatud, siis on püstitatud ülesanne vaadelda metoodiliselt selle allikaliigi kasutamise võimalusi ning töötlemisviise;
2. välja selgitada kaubanduskategooriate konkreetne olemus, nende rakendus ning konkreetsed väärtused;
3. vaadelda raharinglust ja vekslıringlust kui kaubandusliku tegevuse alust;
4. jälgida seoseid üldise kaubanduspoliitikas valitseva olukorra ning Steini firma arengu vahel.

Üldise joonena läbib tööd soov jälgida firmat kui individuaalset objekti, aga ka kui osakest tervikust, mille moodustab Tallinna kaubandusajalugu 18. sajandil.

Käesoleva diplomitöö üheks sihiks on ühtlasi näidata kaubafirmade ja nende raamatupidamisalase dokumentatsiooni uurimisel avanevaid ulatuslikke võimalusi ja perspektiive.

Historiograafia

18. sajandi Eesti ala linnade ajalugu, ja sealhulgas iseäranis Tallinna ajalugu on leidnud käsitlemist mitmete eesti nõukogude ajaloolaste töödes. Esmajoones tuleks siin ära märkida üldistavad suuremahulised tööd nagu 1955. a. ilmunud "Eesti NSV ajaloo" I köide ning Raimo Pullati koostamisel ilmutatud Tallinna ja Tartu ajaloo üldkäsitlused.[1] Kodanliku vabariigi perioodil ilmunud laiemat ja üldistavat väärtust ümavatest töödest võiks märkida H. Sepa koostatud ülevaadet "Eesti majandusajaloo" (1933) esimeses köites, mille käsitlus lõpeb 19. saj. keskpaigaga.[2] Balti-saksa historiograafias on 18. saj. ajaloole pühendatud Julius Eckardti ja Friedrich Bienemanni ulatuslikumad tööd. Eckardti monograafia on väärtuslikum Riia ajaloo uurijatele.[3] Friedrich Bienemanni tööd on kantud eesmärgist õigustada ja säilitada balti-saksa privileege, käsitlevad põhiliselt 18. saj. viimast veerandit ning vaatlevad linna arengut poliitilise ja õigusliku arengu aspektidest.[4]

---

[1] Tallinna ajalugu 1860-ndate aastateni. Koost. R.Pullat. Tln., 1976; Tartu ajalugu. Koost. R.Pullat. Tln., 1982.

[2] Eesti majandusajalugu. I kd. Trt., 1933.

[3] Eckardt, J. Livland im achtzehnten Jahrhundert. Leipzig, 1876.

[4] Bienemann, Fr. Die Statthalterschaftszeit in Liv- und Estland (1783-1796). Leipzig, 1886.

Tallinna ajalugu on viimasel aastakümnel tulemusrikkalt uuritud ka lääne-saksa ajaloolaste poolt. Soodustava momendina tuleb arvesse võtta, et Saksa LV Bundesarchiv'is Koblenzis (varem Göttingenis) säilitatakse suurt osa saksa fašistlike vägede poolt 1944. a. ära viidud endise Tallinna linnaarhiivi materjale, sealh. 18. saj. Tallinna rae protokolle, gildide protokolle, kaubafirmade arhiive ja tolliraamatuid. Neid allikaid kasutades on Tallinna 18. sajandi kaubandust ja Katariina II reformidega seotud nähtusi uurinud Gotfried Etzold ja Otto Heinrich Elias. G. Etzold vaatleb oma dissertatsioonis 18. sajandi I poole Tallinna kaubanduse põhijooni ning on teinud ära hinnatava töö eriti statistilise materjali osas.[1] Kuna töö on üldistava iseloomuga, siis ei võta ta sellega võimalust sama ajajärku Tallinna kaubandusajaloos põhjalikumalt ja sügavamalt uurida. O. H. Elias on lähtunud oma tööga enam linna poliitilisest ajaloost, ent käsitleb ka teisi linnaelu aspekte.[2] Ajaliselt on see piiritletud 18. saj. viimase veerandiga. Kumbki nimetatud uurijatest ei ole kasutanud Eesti NSV-s asuvate arhiivide materjale ning seetõttu on meie uurijatele jäetud edaspidiseks võimalused nende uurimistulemusi täiendada.

18. sajandi kaubandusajalooga on tihedalt seotud Läti NSV ajaloolased, kelle esirinnas sammub Riia kaubandust

---

[1] Etzold, G. Seehandel und Kaufleute in Reval nach dem Frieden von Nystad bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts. Marburg/Lahn, 1975.

[2] Elias, O.H. Reval in der Reformpolitik Katharinas II. Bonn, Bad-Godesberg, 1978. Mõlema uurimuse kriitilist analüüsi vt.: Veispak, T. Neli monograafiat Tallinna 17.-18. sajandi ajaloost. - In: Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused. 1981, nr. 3.

käsitlevate uurimustega Läti NSV TA korrespondentliige Vassili V. Dorošenko. Nimetatu on ka esimesi, kes koos lääne-saksa ajaloolase Elisabeth Harder-Gersdorffiga uuris Riia kaubandust ja vekslіasjandust lähtudes raamatupidamisalasest dokumentatsioonist.[1]

Eesti NSV-s on 18. saj. linnade kaubandusajalugu uuritud põhiliselt TRÜ prof. Helmut Piirimäe juhendatud üliõpilastöödes. Tuleb märkida, et diplomitööd, mis käsitlevad vaadeldavat teemat, põhinevad eranditult Eesti NSV arhiivides leiduvatel allikmaterjalidel. Käesoleva teemaga seoses olgu esmajoones mainitud 1975. a. kaitstud I. Videviku diplomitöö "Inglise kaupmeeste tegevus Narvas 18. saj. lõpus"[2] ja I. Nõmmiku "Tallinna kaubandussidemed Rootsiga aastatel 1771-1770".[3] Sidemeid Põhja-Saksa linnadega on uurinud S. Asu.[4] Tähtsamateks allikateks nende tööde teostamisel oli Tartus Eesti NSV Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis asuv Clayhillside arhiiv ja Tallinna tolliraamatud aastatest 1771, 1776, 1777, 1780 ja 1781 Tallinna Riiklikus Keskarhiivis.

---

[1] Dorošenko, V. und Harder-Gersdorff, E. Ost-Westhandel und Wechselgeschäfte zwischen Riga und Westlichen Handelsplätzen: Lübeck, Hamburg, Bremen und Amsterdam. (1758/59). - In: Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. Bd. , H.

[2] Videvik, I. Inglise kaupmeeste tegevus 18.saj. lõpus. Diplomitöö. Juh. prof. H.Piirimäe, Tartu, 1975

[3] Nõmmik, J. Tallinna kaubasidemed Rootsiga 1771-1780. Diplomitöö. Juh. prof. H.Piirimäe Tartu

[4] Asu, S. Tallinna kaubasidemed Põhja-Saksa linnadega 1771-1780. Diplomitöö. Juh. prof. H.Piirimäe, Tartu, 1975.

Allikad

Käesoleva töö tähtsaimaks allikaks on Tallinnas ENSV Riiklikus Ajaloomuuseumi "D" fondis asuva kaubafirma Meyer (Fond 127) juurde kuuluv kaubafirma Stein (nimistu 1) raamatupidamisalane dokumentatsioon. Nimetatud materjali vaadeldakse ja iseloomustatakse lähemalt käesoleva töö I peatükis.

Publitseeritud allikatest on töös leidnud kasutamist isikuloolise informatsiooni tarbeks Georg Adelheimi editeeritud Tallinna kodanikeraamat ja Tallinna perekondade genealoogia[1], W. Meyeri koostatud Meyerite perekonna genealoogia[2] ning Eesti ja Liivimaa 1785. a. aadresskalender.[3]

18. saj. kaupmeeste hulgas levinud raamatupidamissüsteemidega tutvumiseks on hinnatavateks käsiraamatuteks tolleaegsed kaupmeeste ôpikud nagu näiteks Joh. Daniel Intellmani "Arithmetischer Wegweiser ..." (1736) jt.

Üldjoontes tuleb trükitud allikana arvesse ka August Wilhelm Hupeli koostatud ülevaade Eesti- ja Liivimaa poliitilise ja majandusliku süsteemi pôhijoonte kohta.[4] Ent

---

[1] Adelheim, G. Die Genealogie der alten Familien Revals von Heinrich Laurenty. Tln., 1925.

[2] Meyer, W. Nachrichten über die Revalsche Kaufmannsfamilie. Mitau, 1915; Adelheim, G. Das Revaler Bürgerbuch 1710-1786. Tln., 1934.

[3] Lief- und Ehstländische Staats- und Adresskalenders 1785. Zweite Abteilung

[4] Hupel, A.W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland. Bd. 3. Riga, 1782.

selle teose kuuluvus kui allikmaterjali vaatlemisel tuleb arvestada, et sealt saadav informatsioon on esitatud juba töödeldud kujul, mitte aga otsene.[1]

Töö koosneb sissejuhatusest, neljast peatükist ja lõppsõnast. Arvestades asjaolu, et vaatluse alla tuleb pikk ajaline periood - 1728.-1795. aastani, siis on diplomitöö põhiosa üles ehitatud kronoloogilises järjekorras, kusjuures eeldatud on, et iga peatükk peab sügavamalt vaatlema mingit konkreetset, teistes osades vähem käsitletud nähtust, mis on antud ajajärgule enam spetsiifiline. Töö teostamisel on kasutatud matemaatilisi ja tüpoloogilisi meetode ja vahendeid.

Esimese peatüki esimeses osas antakse põhjalikum ülevaade Steini kaubafirma tänaseni säilinud arhiivist ning selle süsteemist vastavalt allikate põhiliikidele. Teises osas vaadeldakse raamatupidamisalaste dokumentide töötlemise metoodikat ja töö käigus kerkivaid raskusi metroloogia küsimustes. Kolmas osa analüüsib kaubanduslikke kategooriaid ja viib läbi kasumiarvestuse.[2]

Teise peatüki esimene osa vaatleb Steini firma tegevust aastatel 1728-1750. Teises osas tehakse kokkuvõte Steini firma talupojakaubandusest. Kolmandas osas on põhitähelepanu pööratud finantsküsimustele ning nende analüüsi põhjal tekkivatele seostele üldise kaubanduspoliitikaga. Neljandas osas vaadeldakse lubjatootmist firma poolt linnalt üüritud lubjaahjudes.

---

[1] O.H.Elias arvestab Hupeli siiski trükitud allikate hulka.

[2] Kasumiarvestus on toodud I peatükki, kuna saadud tulemused leiavad hilisemat kasutamist.

Kolmandas peatükis käsitletakse firma tegevust aastatel 1750-1777. Vaadeldakse konkreetset kaubanduslikku tegevust alade kaupa ning üritatakse seda analüüsida lähtudes kasumiarvestusest.

Neljandas peatükis on vaadeldud Steini firma viimase meessoost järglase Joh. Berend Steini kalevikaubandust ja teisi tegevusalasid aastatel 1777-1795.

TALLINNA KAUBAFIRMA STEIN UURIMISE ALLIKAD JA UURIMISMETOODIKA

Allikmaterjali kirjeldus

Käesolevas töös on kasutatud allikmaterjalina Tallinna Ajaloomuuseumi arhiivi dokumente, mis asuvad kaubafirma Meyer fondis[1] moodustades omaette nimistu. Kaubafirma Stein nimistu koosneb 45 dokumendist, mis kõik on hästi säilinud, komplekssed ning loetavad;[2] umbkaudne kogumaht 7600 lehte. Kõik nimistu dokumendid on raamatupidamisalased (ka kirjavahetus) ning hõlmavad ajavahemikku 1728.a.-1795.a. Sõnaline tekst on põhiliselt saksa keeles, kirjavahetuse koopiaraamatutes toodud vekslid ka hollandi, inglise ja vene keeles.

Siin ja järgnevalt kogu töös kasutatakse firma Stein arhiivimaterjalidele viidates tähistust: Stein, Sü. ...,l... Firma Stein dokumentide loetelu näeb välja järgmine:[3]

Fond 127

nimistu 1

Sü.1. Memorial Buch 1728-1755. Harald Stein, alates 1750.a. Anna Dorothea Stein

Sü.2. Kalkt Haupt Buch 1728-1766. Harald Stein, alates 1750.a. A.D.Stein

Sü.3. Kopierbuch der ausgegangenden Schreiben mit dem Alphabet der Adressaten. Harald Stein.

---

[1] Fond 127 nimistu 1.

[2] Stein, Sü.24 puuduvad 3. ja 4. leht. Stein, Sü.29 on täidetud pliiatsiga ning mitteloetav. Mõningad märkmed lubavad oletada, et tegemist on pudupoe väikese võlaraamatuga.

[3] Dokumendi kuuluvus on lisatud autori poolt

Sü.4. Kalck Buch. 1746-1763. Harald Stein

Sü.5. Factura Buch Littera C. 1748-1760. Harald Stein, 1750.a. A.D.Stein

Sü.6. Kladde gehörig zum Weinkeller. 1749-1752. Harald Stein, 1750.a. A.D.Stein

Sü.7. Kleine Schuldbuch. 1751-1759. Jacob Johann Pauli.

Sü.8. Brief Copey Buch. 1752-1760. Johann Berend Stein

Sü.9. Haupt Buch Littera A. 1752-1778. Johann Berend Stein

Sü.10.Alfabeetiline nimistu, kuulub Stein, Sü.9 juurde

Sü.11.Inventarium und Facturabuch. 1752-1785. Johann Berend Stein

Sü.12.Monatliche Saldo Buch. 1752-1768. Johann Berend Stein

Sü.13.Memorial Littera A. 1752-1754. Johann Berend Stein

Sü.14.Kleine Schuldbuch. Weinkeller Kladde 1752-1759. Harald Stein (juunior).

Sü.15.Einlage Brief und Rechnung Kopie Buch.1753-1778. Harald Stein (juunior)

Sü.16.Schulden Buch: 1753-1763. Harald Stein (juunior)

Sü.17.Kladde von einheimischen und ausvertigen Capital schulden. 1754-1770. Harald Stein (juunior)

Sü.18.Schulden Buch 1754-1768. Anna Dorothea Stein

Sü.19.Memorial Littera B. 1755-1769. A.D.Stein

Sü.20.Verkaufer Inventarium Buch. 1756-1774. Johann Berend Stein.

Sü.21.Zweite Kellerkladde. 1757-1763. A.D.Stein

Sü.22.Schulden Auszug aus der kleiner Buden Hauptbuch. 1758-1777. J.B.Stein

Sü.23.Buden Ausgabe Buch und Kalck Kladde. 1759-1777. A.D.Stein

Sü.24.Annotations Buch. 1759-1775. J.B.Stein

Sü.25.Kassa Buch 1753-1777. J.B.Stein

Sü.26.Die Dritte Kellerkladde. 1753-1768. A.D.Stein

Sü.27. Hauptbuch zur Kleinen Schulden. 1763-1795. J.B.Stein

Sü.28. Waren Recontra Buch Littera B. 1766-1785.J.B.Stein

Sü.29.Schuldenbuch

Sü.30. Kassabuch. 1771-1785. J.B.Stein

Sü.31. Rechnung Copey Buch. 1772-1792. J.B.Stein

Sü.32. Schulden Buch (Weinkeller Kladde). 1773-1775.A.D.Stein

Sü. 33. Brief Copei Buch. 1775-1785. J.B.Stein

Sü.34. Annotations Buch. 1775-1785. J.B.Stein

Sü.36. Haus Hauptbuch. 1777-1795. J.B.Stein

Sü.37. Hauptbuch. 1778-1795. J.B.Stein

Sü.38. Haus Kassa Conto Buch. 1778-1783. J.B.Stein

Sü.39. Haus Kladde. 1779-1782. J.B.Stein

Sü.40. Memorial Littera C. 1779-1790. J.B.Stein

Sü.41. Journal Littera D. 1780-1794. J.B.Stein

Sü.42. Schulden Buch. 1781-1786. J.B.Stein

Sü.43. Haus Kassa Conto Buch. 1783-1790. J.B.Stein

Sü.44. Saldo Buch Littera C. 1783-1793. J.B.Stein

Sü.45. Kassa Konto Buch Littera C. 1785-1790. J.B.Stein

Sü.35. Verteilung des Nachlassunge H.Steins Wittwe. 1777-1778.

Järgnevalt tulevad vaatluse alla raamatupidamisdokumentide põhijooned ja iseärasused. Firma Stein raamatupidamine on koostatud põhiliselt klassikalises kahekordse raamatupidamise süsteemis. Seetõttu tuleb eraldada kahte tüüpi dokumente:

1.Esmaste sissekirjutuste raamatud

2.Hilisemate ümberkirjutuste raamatud,

Viimased jagunevad omakorda kaubaoperatsioonide ja klientide põhjal. Kaubatehingute järgi koostatud esmaste sissekannete raamatud on memoriaal ja väike vólaraamat (Kleine Schuldenbuch,W.Kellerkladde, Kalckbuch, Annotation Buch).[1]

---

[1]Stein, Sü.1, Sü.6, Sü. 14, Sü.16, Sü.24, Sü.34

Neist saab informatsiooni tõõs teostatud raamatupidamise ahalüüsiks. Vekslivahetustehingute kohta võeti andmed Harald Steini memoriaalist[1] kui ainukesest dokumendist, mis kajastab firma kaubanduslikku tegevust perioodil 1728-1748.a. See dokument sisaldab suuremaid sise- ja väliskaubanduslikke tehinguid. Kuna ühe summa liikumine võib läbida raamatut kuni viis korda, tuleb just siin äärmiselt tähelepanelik olla, seda eriti vekslite puhul, mis kantakse sisse järgmiste operatsioonide järgi:

a) raha saatmine vekslivahetajale

b) veksli saamine vahetajalt

c) raha eraldamine (debiteerimine raamatupidamisarvestuses)

d) veksli saatmine Hollandi või Hamburgi panka

e) eraldised kaubasaadetiste eest Lääne-Euroopa kaubapartnerile.

Harald Steini memoriaalist on võimalik teada saada veksli liikumine, millised summad eraldatakse väliskaubanduse tarbeks ja kust ja kellelt saabuvad nende summade eest kaubasaadetised.

Teiste esmaste sissekannete raamatutest lisame materjali hindade ja klientuuri kohta. Annotatsiooniraamat aga annab ülevaatliku pildi poekaubandusest ning võimaldab jälgida läbimüüki.[2]

Ümberkirjutuste raamatutest annab kõige hinnatavamat informatsiooni faktuuriraamat, kuhu kantakse importsaadetiste detailne loetelu.[3] . Need raamatud sisalda-

---

[1]Stein, Sü.1

[2]Stein, Sü.24,34. Annotationsbuch, märkmeraamat. Kuulub J.B.Steinile ja sisaldab kõiki kalevimüügi tehinguid.

[3]Stein, Sü. 5, Sü.11

vad kõiki kulutusi, mis on kaupmehel vaja teha, et saada Lääne-Euroopast kaupa (v.a. Tallinna tollid ja teatavat liiki prahiraha). Faktuuriraamatutest leiame ka hinnad, mida kaubasaatja oma kaupade eest küsib, Lääne ekspordisadamates lossimiseks, tollideks, kindlustusmaksudeks ja teisteks makseteks tehtavad kulutused ning vahendaja linnade, nagu Lüübek ja Hamburg arvele minevad investeeringud.

Personaaliat puudutavatest Pearaamatutest saame andmeid kaupmeeste omavaheliste rahaliste suhete kohta.[1] Siin tuuakse ka kokkuvõtted erinevatest ärilistest operatsioonidest. Kuna sissekanded on ainult rahalise iseloomuga, siis tuleb nende kasutamisel alati jälgida kuupäevi ning nende tegeliku sisu määramisel kasutada teisi pearaamatuid, et teada saada, kas on antud võlgu, võetud võlgu jne.

Eraldiseisva üksuse moodustab kirjavahetuse koopiaraamatud.[2] Nimetatud dokumendid sisaldavad väljaläinud kirjade koopiaid ning annavad palju kaubandusanalüüsile ärisuhete konkretiseerimisel ja isikustamisel. Väljaläinud kirjade raamatud on lakoonilised ja teenivad esmajoones raamatupidamise huve.

Raamatupidamisalase informatsiooni tõõtlemine on keerukas. Veelgi keerulisemaks aga muudab selle erinevate mõõtesüsteemide kasutamine dokumentides. Probleem tekib juba rahalise ringluse analüüsimisel. Nii tuleb eristada arveldus- ja käiberaha, näiteks Hamburgi kaubatehingute vaatlemisel. Ka Hollandis kasutatakse vahetevahel erinevaid arveldusi pangataalrites või guldnates. Tallinnas tuleb eristada rii-

---

[1] Stein, Sü.9, Sü.37

[2] Stein, Sü.15, Sü.32

gitaalrit ja rubla. 18.saj. esimesel poolel on nende omavaheline suhe püsiv, 1 riigitaaler= 80 kopikat. Kuna riigitaaler ei ole käiberaha, ja on hóbedaga kindlustatud, siis on tema kurss püsiv, rublal on aga pidevalt halvenev nii välisvaluuta kui riigitaalri suhtes.

Importkaupade koguse määramisel tuleb arvestada, et Inglise kalevit móódeti jardides, Hollandi kalevit póhiliselt brabandi ellenites (küünardes), Tallinnas aga toimub arvestus küünart vói arssinat kasutades. Suuremaid veinikoguseid móódeti Tallinnas ja Póhja-Saksa linnades okshoftides ja aamides, Prantsusmaal aga fassides. Hispaania veinide puhul aga peetakse arvestust piepudes. Täpsemad metroloogilised tabelid asuvad tőő lópus lisadena. Lisades on toodud ka vórdlusmaterjalid Tallinna kaubandust üldiseloomustavate kaubalis-rahaliste vahekordade kohta.

---

[1] 1 fass on 720 toopi, aluseks on vóetud ilmselt tórs, milles veini valmistatakse.

Kaubanduse kategooriad ja nende avaldumine 18.saj. kaubafirma Stein tegevuses.

Nagu tõõstuskapitalilgi, on ka kaubanduslikul kapitalil omadus end taastoota kahel viisil, mida nimetatakse laiendatud ja lihtsaks taastootmiseks. Kui Harald Stein seeniori viimased kümme aastat valitses firma tegevuses olukord, kus kapitalimahutused oluliselt ei laienenud kas turu piiratuse tõttu või mónel muul põhjusel, siis 1752.a.-1755.a. toimub hüpe, mille tulemusel tekib kolm tütarfirmat ning millest igaüks areneb eri suunas. Kui firma põhiosa jääb Anna Dorothea Steini juhtida ning selles erilisi muudatusi ei toimu, siis mólemad pojad, alustades 1000 rubla suuruse algkapitali ja vólgadega saavutavad kolme aastaga taseme, kus nad on vóimelised iseseisvalt ja sóltumatult oma tegevust jätkama oma kaubandusharu spetsiifikat arvestades maksimaalse vóimsusega. Need kolm aastat, mille jooksul firmad Harald Stein juuniori ja Johann Berend Steini juhtimisel vóitlevad oma eluóiguse eest, toimubki kaubandusliku kapitali laiendatud taastootmine. Järgneva ülesandeks on selgusele jóuda, kuidas hüpe toimub ja milline on kapitali edasine areng. Uurimuse aluseks on vóetud kolm suurust - algkapital, kasum ja käive.

Algkapitaliks on antud juhul vekslite alla paigutatud rahalised vahendid. Vekslite eest ostetakse Lääne-Euroopast alkohoolseid jooke ja tekstiilikaupu, mille müümisel saadakse kasumit. Viimase arvutamiseks on vaja teada, mida maksab Tallinna kaupmees kauba eest ja millise hinnaga ta seda müüb, s.o. kauba hulgihinda ja jaehinda.

Hulgihinda artikli vói kaubaliigi järgi kaubaraamatus reeglina ei fikseerita. Seda on aga vóimalik tehingu kohta tehtud kulutuste póhjal arvutada. Järgneva analüüsi aluseks on A.D.Steini faktuuriraamat.[1]

Esmalt tuleb vaatluse alla veini omahind. Kaaluva osa veinidest ja viinadest ostavad A.D.Stein ja Harald Stein juunior Bordeaux'st. Kuna kogused on suured - 10-15 tonni aastas-, vóib arvata, et kaup tuuakse otse Tallinna. Selle versiooni kasuks räägib ka asjaolu, et faktuuriraamatus puuduvad Bordeaux' saadetiste ümberlastimise arved. 1753.a. faktuurarve maksumus on 2970 liivrit ehk 594 rubla. Sellest summast läheb lisakulutuste tegemiseks 454 liivrit.[2] Viimane koosneb tollimaksust, mida vóetakse kauba liigi (vein vói póletatud viin) ja hulga alusel, transpordi ja laevale laadimise tasust (Lüpferlohn ja an Bord zu bringen)[3], komisjonitasust, mis on 2% tehingu senisest maksumusest, kirjaposti tasust (briefporto). Antud juhul moodustavad lisakulutused 15% arve kogusummast. Kuna vahepealseid ümberlastimisi ei toimu, tuleb kaupmehel tasuda veel prahiraha ja Tallinna tollid. Harald Steini Bordeaux'st tulnud kaupade puhul moodustasid lisakulutused 1753.a. 27% tehingu väärtusest.

Loetletud kulutusi arvesse vóttes on koostatud järgmine tabel, kus I lahtris on veini kogus, II lahtris

---

[1] Stein, Sü.5

[2] Ibid., l.28

[3] Ühe vaadi laevale toimetamine maksis 10 liivrit, eelnevalt mainitud toll vóeti Bordeaux's.

I toobi omahind, s.t., hind, mida nóuab kauba müüja; III - 1 toobi hind peale laevale lastimist 15% tolli- ja lastimiskulutusi arvesse vóttes; IV 1 toobi hind Tallinnas peale tolli tasumist, s.t., hind, mida firma Stein kauba eest maksab; V - toobi hind kórtsis; VI - toobi veini pealt saadud kasum; VII - antud veini vói viina kogumahult saadud kasum:

mark	I	II	III	IV	V	VI	VII
Branntwein	924	7	8,53	12,18	28	15,82	146
Gőtteswein	2160	3	3,7	5,2	24	18,8	406
Prignac	2880	6	7,3	10,4	24	13,6	391
Paluswein	720	6	7,3	10,4	24	13,6	98
Muscat	380	12	14,63	17	32	15	54
Frontignac	180	17	20,73	29,61	32	3	5,4
Benc Carlo	180	11	13,4	19,1	32	12,9	23,2
Piccardon	270	7	8,5	12,1	32	19,9	53,7
kokku	5730 (31 oks.)						1177,3 (198%)

Tabel 1. 1753.a. Bordeaux'st saabunud veinide kasumiarvestus

Koostatud Stein, Sü.5, l.27(b),28 póhjal.

Bordeaux' veinide kasumimäär näitab, millises vahekorras paigutatud kapitaliga on kogu tehingu pealt saadud kasum. Sellist kasumimäära saab arvutada siis, kui on teada paigutatud kapital, kauba läbimüügi kohta aga andmed puuduvad. Tegemist on teoreetilise suurusega, sest kauba läbimüüki võib vaid oletada järgnevatel aastatel tehtud sisseostude põhjal, eeldades, et eelnev kaup on realiseeritud.

Ehkki Bordeaux' veinide ja viina omahind on tunduvalt odavam, tuleb osa veinikaubast hankida ka Amsterdamist, Lüübekist ja Hamburgist. Nende linnadega on regulaarne laevaühendus, neist saabuvad kogused on väiksemad ning laiendavad kauba sortimenti rahuldades tarbijaskonna vajadusi hispaania, portugali ja saksa veinide osas. Kõne all olevatest linnadest saab vaid komisjonikaupa ja seetõttu on kasum madalam, ehkki transpordile tehtavad kulutused väiksemad. Kui kaup tuleb otse Tallinna, siis ei ületa tolli ja maakleri tasu ja teised kulutused 4% kauba väärtusest, Tallinna toll ja prahiraha aga 10-12%.

Järgnev tabel on koostatud 13.aug.1753.a. Hamburgist saabunud veinisaadetise põhjal.[1] On võetud arvesse Tallinna veinitollide diferentseeritust. Etzold leiab tolli keskmiseks protsendimääraks 8%.[2] Kapitalimahutus antud saadetise puhul on 346,89 rbl.[3]

---

[1] Stein, Sü.5, l.23

[2] Etzold, G. Op.cit., S.99

[3] Veinile minevad kulutused tõusevad, kui on teada, et laev peab Tallinna sadamast lauhkuma tühjalt, ilma kaubata.

veini mark	hulk toopides	1 toobi oma-hind	hulgi hind Tln.tol-lita(kop)	hulgi-hind Tln.tol-liga(kop)	jaehind kop.	kasum toobi pealt rbl.	kogu-kasum rbl.
Canarien seckt	390	23	25,5	27,7	48	0,203	79,2
Mallaga seckt	390	16,8	18,6	20,2	48	0,278	108,4
Spanisch Wein	390	16,6	18,4	20	32	0,120	46,8
Portugieser Wein	180	18,6	20,6	22,4	40	0,176	45,4
Muskatieler Wein	258	17	18,8	20,4	32	0,116	29,9
Mosler Wein	120	20	22,2	24,1	40	0,159	19,1
Citronen seckt	60	11	12,2	13,3	50	0,367	22,0
Kirschen branntwein	360	9	10	10,8	40	0,292	105,1
kokku	2143 = 12 oks.						kokku 456 rbl

Tabel 2 . 13.aug.1753.a. Hamburgist saabunud veinisaadetise kasumiarvestus.

Keskmine kasum kaubasaadetisse paigutatud kapitali pealt on antud juhul 132%.

veini mark	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Canarien seckt	390	270	24	25	30	48	18	70,2
Spanisch Wein	390	186	16	16,6	20	32	12	46,8
Allicant Vin de Tint	390	264	23	24	29	40	11	42,9
Madeira Wein	180	105	20	21	25	32	7	12,6
Portugie-ser Wein	195	96	17	17,7	21	40	19	34,2
Franz Wein	408	217	18	18,8	23	32	9	36,72
Muskat.W.	180	72	14	14,6	18	32	14	25,2
Alt Franz Wein	768	358	16	16,6	20	24	4	30,72
Kirschen W.	180	54	11	11,5	14	24	10	18
Lietuwasch Wein	224	10	14	14,6	18	28	10	2,4
vahuvein	50 (pu-delit)	93	64	66,6	80	120	40	20
Burgunder	25 "	28	39	40,6	49	100	14	11,2
Ital. Wein	180	61	12	12,6	15	24	9	16,2
kokku	**3285 toopi = 18 oks.**							kokku : 367,12 rbl

Tabel 3. Kasumiarvestus 14.sept. 1753.a. Hamburgist saabunud veinisaadetise põhjal.[1]

Tabeli koostamisel on arvesse võetud järgmisi näitajaid: Hamburgist ärasaatmise kulutused 4%, Tallinna toll ja prahiraha 17%, kauba eest makstud 662,77 rbl. Kogukasum paigutatud kapitali pealt moodustab seega 53% (367,12:662,8) I lahtris on märgitud veini kogus toopides, II - veini omahind Hamburgis (markades), III - 1 toobi omahind kopikates, IV - hulgihind Tallinna tollita, V - hulgihind Tall. tolliga (kop.), VI - jaehind kop., VII - kasum toobilt kop., VIII - kogukasum rublades.

[1] Stein, Sü.5, lk.30(b), 31 faktuurarve on aluseks siinsele kasumiarvestusele.

Kolme 1753.a. teadaoleva veinisaadetise põhjal võime oletada, et 1602 rublase kapitalimahutuse pealt oleks A.D.Steini kasum olnud kauba täieliku realisatsiooni korral 1910 rubla ning kassa sissetulek 3512 rubla. Kasumi määr paigutatud kapitali suhtes oleks 119%, kasumi protsent kassakapitali ehk kogutulemi suhtes 54%. Veinimüügist saadud kasumi leidmiseks peame järelikult aluseks võtma mahulised väärtused, keskmistele hindadele orienteeruda, nagu seda tekstiilikaupade puhul tehakse, kuna on tegemist põhimõtteliselt ühte liiki kaupadega, veini puhul teha ei või. Leitud kasum on teoreetiline, siin ei ole arvestatud veksli vahetamiseks tehtud kulutusi, mis küünivad 6% ning rahakursi langust - see mõjutab kasumit väikese käibekiiruse korral. Samuti puuduvad andmed kõrtsipidamiseks tehtud jooksvate kulutuste kohta - üüri jms.

Kalevikaubanduse kasumi määramine on tunduvalt raskem, kuna hinna struktuur on keeruline ja segane. Ühe ja sama firma ühte liiki ja värvi toote hind võib kõikuda kuni 100%. Tõenäoliselt sõltub hind ka riide laiusest, mida arveraamatutesse ei ole kantud. Konkreetset vaatlust saab teostada vaid odavamate kangaste, nagu baika, flanell ja kirsa[1] kohta, sest nende hinnad püsivad ±10% kõikumisega.

Johann Berend Stein ja Anna Dorothea Stein ostavad vaadeldaval perioodil põhiosa kaubast nagu varemgi Aachenist, Verviers'ist, Burtshciedist, Wackefieldist ja Leedsist. 1750-1755.a. Wackefieldi kaubasaadetiste analüüs näitab, et inglise kaupade importimisel tehtavad lisakulutu-

---

[1] kirsa - tugev kalev, veekindlaks immutatud presentriie

sed nii läbi Helsingi kui liinil Hull - Hamburg - Lüübek ei ületanud 11% saadetise koguväärtusest.[1] Wackefieldi kaupmees hoolitses oma kauba jóudmise eest sadamalinna Hulli, tasus kindlustusmaksu sealt Hamburgi, Lüübeki ja Tallinnani, provisjoni 0,5%, prahiraha Hullini ning lossimistasu (Police).[2]

Hollandi kalevile tehtavad lisakulutused ei ületanud 7% tehingu koguväärtusest, olid sageli isegi madalamad, nagu näiteks Aacheni ja Burtschiedi puhul, kus koos Lüübeki vahendustasuga ei ületa tollid ja muud maksed 5%[3]. Joh. Berend Steini faktuuriraamatu ja memoriaali póhjal olid tekstiilikaupade prahiraha ja Tallinna tollid kuni 12% saadetise koguväärtusest.[4] Vóttes mainitud lisakulutusi arvesse (Wackefield - 11%, Madalmaad 7%, Tallinna toll 12%), on vóimalik leida keskmine kasumi protsent. Kuna läbimüügi kohta andmed puuduvad vói on neid saada äärmiselt raske, tuleb vaadelda läbi hulgihinna, mis missugust kasumit annab tehingusse paigutatud kapital.

---

[1]Erinevatel aastatel kóigub see lisakulutus 9,4-10,9% vahel. Siia hulka on arvestatud ka ümberlastimis- ja vahenduskulud ning dokumentide vormistamise raha Hamburgi ja Lüübeki sadamates.

[2]Stein, Sü.11, 1.7(b)

[3]Stein, Sü.5, 1.40(b),41(b)

[4]Prahiraha Lüübekist ja Hamburgist tulevate saadetiste eest tasub kaubasaaja, Hullist Lüübekisse aga Lüübeki vói Hamburgi vahendaja.

Tabel 4.

kanga liik	Värv	omahind kop.	hulgihind kop.	jaehind kop.	puhas kasum kop.	kasumi %
baika	roheline	13,5	17,5	28	10,5	60
baika	valge	9,1	11	28	17	154
baika	punane	13,5	17,5	28	10,5	60
baika	must	13,5	17,5	28	10,5	60
flanell	roheline	17,1	21,7	28	6,1	29
flanell	must	14	18	28	10	55
	roheline	14,6	19	30	11	57
kalev	roheline	45,6	59	175	116	196
	helesinine	40	51	110	59	115
	sinine	52	67	150	83	123
	hall	40	51	120	69	135
	"	52	67	170	103	153
	tumepruun	46	60	170	110	180
kalevi vastav	keskmine hind	52,4	68	148	80	115%

Keskmine kasum üksikute erinevate kaubaartiklite kasumiprotsente arvestades on 96%, üldine keskmine kasum aga $\frac{115\%+96\%}{2} = 105\%$.

Kasumi protsent investeeritud kapitali suhtes saadakse keskmise puhaskasumi jagamisel kaubandusliku hulgihinnaga, antud juhul 86 : 68= 115% Keskmine kasum läbimüügi suhtes saadakse jaehinda aluseks võttes ning on seega puhaskasumi ja jaehinna suhe, antud juhul 80 : 148= 54. Kasumiarvestuses tuleb leppida suure veaga, kuna kaubanduses on alati olemas vähem ja rohkem kasulikud kokkuostu ja välja-

müügi tehingud. Seetõttu nõuaks objektiivse keskmise kasumi selgitamine märksa suurema andmematerjali läbitöötamist, ning ka teiste kalevi- ja veinikaubandusega tegelevate firde arvestamist.

Olgu lisatud, et käesolevast kasumiarvestuset jäävad välja poepidamiseks ja muudeks ärilisteks kulutusteks (välisreisid jm) tehtavad summad.

TALLINNA KAUBAFIRMA STEIN AASTATEL 1728-1750

Harald Stein seeniori kaupmehe iseloomustus

Miks valis Viiburi kaupmees Harald Stein elukohaks just Tallinna, on raske öelda. Kindlalt vóib väita vaid seda, et alates 1716.a. seisab ta Tallinna kodanike nimekirjas.[1]

1720.a. abiellus Harald Stein tuntud linnakodaniku gildikaupmees Brockhauseni tütre Anna Dorotheaga.[2] See lubab eeldada, et juba enne linnakodanikuks saamist pidi Harald Stein olema rikas ja nimekas kaupmees, vaevalt oleks ta muidu saanud abielluda gildikaupmehe tütrega. Abiellumise fakt ise on sümboolne ja tähendusrikas. Vastavalt kehtinud korrale oli Suure Gildi liikmeks saamise kóige kindlam viis abiellumine móne gildivenna tütrega vói lesega.[3] Ehkki gildi liikmete nimekirjadega polnud vóimalik lähemalt tutvuda, vóib eeldada, et enne abiellumist ta gildi liige ei olnud.

Berend Brockhausen, Anna Dorothea isa, oli sündinud 1671.a. ning 1699.a. abiellus Anna Maria Wieckiga.[4] Berend Brockhausen suri 1718.a. Paar kuud enne surma sai ta veel teisegi tütre, kellele pandi nimeks Catharina Elisabeth.[5] Catharina Elisabeth abiellus 1744.a. Mi-

---

[1] Das Revaler Bürgerbuch 1710-1786, S.14

[2] Adelheim, G. Die Genealogie der alten Familien Revals. Tln, 1925, S.117

[3] Hupel, A.W. Topographische Nachrichten I, S. 332

[4] Adelheim, Op. cit., S.116

[5] Meyer, P. Stammfolge der sächsisch-baltichen Familie Meyer, Hannover, 1948, S.67

chael Meyeriga ning suri peale sünnitust.[1] Ka selle abielu puhul oli iseloomulik, et abielumees ei kuulunud vallalisena Suurde Gildi, vaid hoolimata oma soliidsest päritolust oli oldermann ja korner Mustpeade Vennaskonnas. Sellest abielust jäi järele poeg, Johann Berend, kelle kasvatamisega tuli peale M.Meyeri surma tegelda ka Anna Dorothea Steinil.

Harald Steini esialgne varanduslik seis on teadmata. Ei ole võimalik kindlaks teha ka A.D.Brockhausenile pärandatud varanduse suurust. Gildi kaupmeeste nimistu põhjal 1727/29.a. kuulus H.Stein nii kalevi- ja siidi- kui ka Nürnbergi ja Talupojakaupmeeste hulka ning tema valuutakäive oli 335 riigitaalrit.[2] Üldse tegeles nii kalevi- kui talupojakaubandusega 6 kaupmeest 120-st gildi kaupmehest.[3] Seesugust kummalist liberaalsust (on ju teada, kuidas feodaalne linnaõigus reglementeeris kauplemist) võib seletada asjaoluga, et vaatamata talupoja - kaupmeeste korduvatele nõudmistele asutada omaette kompanii, mis nende huve seaduslikus korras kaitseks, võeti alles 1741.a. vastu protokoll, mis kuulutas asutatuks "Talupoegade ja Nürnbergi kaupmeeste kaubakompanii" ja reglementeeris selle tegevuse.[4]

Harald Steini kaubanduslik tegevus oli seega ebatavaliselt lai. Kõigele lisaks oli ta seotud ka lubja toot-

---

[1]Meyer, P. Stammfolge der sächsisch-baltichen Familie Meyer, Hannover, 1948, S.67

[2]Etzold, G. Op. cit., S.224 tabel

[3]Ibid., S.58

[4]Ibid., S.59

misega. 1729.a. aga kutsuti kaupmees rae kohtu ette, et anda vastust mittereglementse kauplemise eest. Ei ole teada, milles konkreetselt tema eksimus seisnes, ent karistuseks tuli tasuda 100 riigitaalri suurune trahv hóbemüntides. Aasta varem oli kohus móistnud sama paragrahvi alusel raehärra Johann Joachim Roddelt vaid 50 riigitaalri suuruse summa kopikates.[1] See näitab, et ilmselt ei olnud H.Steini ühiskondlik positsioon ja móju kaupmeeste hulgas kuigi tugev.

Harald Steini ja Anna Dorothea abielust sündisid kaks poega - Johann ja Harald - ning kolm tütart - Margaretha Helena, Anna Christina ja Gertrutha Catharina. Margaretha Helena naitus Caspar Burchartiga, Anna Christina viimase venna Woldemar Burchartiga. Christian Nyberg vóttis naiseks Gertrutha Catharina Steini.[2] Harald Stein oli kindlustanud oma järeltulijate positsiooni ning see püsis tugevana kuni Katariina II reformideni.

Harald Stein oli osav kaupmees, kes juhtis oma firma kaubanduslikku tegevust mőőda tóusuteed ja kujundas seda vastavalt olukorrale. Tuli arvestada Vene tsaari ja tema kaubandusseadusi, teisalt kapitali ja tőőstuse arengutendentse Lääne-Euroopas. See póhjustas Tallinna kaubanduslikku ebastabiilsust ja majandussidemete keerukust. Üheks edu pandiks oligi mitmekülgne kaubanduslik tegevus. Allikmaterjali puudulikkus ei luba täpselt analüüsida Harald Steini kóiki kaubatehinguid, kuna aluseks vóetud me-

---

[1] Etzold, G. Op. cit., S.34 (vahekorras 1 riigitaaler = 80 kop.)

[2] . Stein, Sü. 35, l. 1

moriaali kantakse vaid need operatsioonid, mis sooritatakse väljaspool poodi - tehingud suurkaupmeestega ja väliskaubandus; ent ei teki kahtlust, et Stein tegeleb kaubandusega kóigil kolmel tasandil - poes, suurkaupmeestega ja saab ka ise importóóriks.

Talupojakaubandus.

Steini talupojakaubandus on traditsioonilise iseloomuga. Kaaluva osa sellest moodustab tubaka ja soola müük vói vahetus vilja, linnaste vm. kauba vastu.

1728.a. ónnestub Steinil hankida 89 sälitist (last) soola hinnaga 21 riigitaalrit 62 kop.[1] Tehing on äärmiselt soodus. Kaup osteti Balthas Henrich Ladau'lt, gildi suurkaupmehelt, kelle väliskaubanduskäive 1727/29.a. oli Tallinna kaupmeeste hulgas suuruselt neljas.[2] Selle tehingu puhul ilmneb Tallinna kaubanduse kaks tüüpjoont - tasumine tsaaririigi käiberahas vói tasumine hollandi veksliga. Nagu hiljem näeme, tasuti veksliga póhiliselt importostud. B.H.Ladau'le maksab H.Stein Simon Blacken - hagenilt saadud hollandi veksliga eraldades 640 rublase veksli kursiga 101 kop. kogumaksumusega 808 riigitaalrit.[3] Kirjeldatud vekslitehing oli Steinile vajalik kauba saamiseks välisturu hinnaga, mis vóimaldas tal soola importóórina vaheltkasu eest edasi müüa hinnaga 36-43 riigitaalrit sälitis. Ent soola ja tubaka hulgimüük tee-

---

[1] H.Stein, Sü.1,l.3,36

[2] Etzold, G. Op. cit. S. 223

[3] H.Stein, Sü. 1, l.2

[4] Vórdluseks olgu märgitud, et 1744.a. müüs importóór Adolph Oom suurkaupmees Joh. Hermann Haeckile soola 41 riigitaalrit sälitis 1745.a. maksis säliti soola 43 riigitaalrit (Etzold,G.

nib Steinil ka teistsugust eesmärki, seda just tehingutes suurkaupmeeste ja aadlikega. Sool ja tubakas müüdi nimelt aadlikele. Memoriaalis on mitmeid viiteid rukki, linnaste või ja põletatud viina saamise kohta parun Ungern Sternbergilt ja Herman von Ferchenilt, kes vastutasuks odava kauba, soola ja tubaka eest annavad põllumajandussaadusi äärmiselt soodsa hinnaga. Nii saab Stein Johann Bessard Jürgenshenilt 4 sälitist rukist hinnaga 18 riigitaalrit tükk.[1] Kogu talupojakaubanduse perioodi jooksul ei maksa H.Stein kunagi säliti rukki eest üle 20 riigitaalri. Ometi olid hinnad märksa kõrgemad. 1744.a. maksti eksportöörile ühe säliti rukki eest 30 riigitaalrit, 1740.a. koguni 32 rubla ehk 40 riigitaalrit.[2] H.Stein ei olnud ise eksportöör ja ta andis saadud rukki sama hinnaga edasi Thomas Clayhillsile, Simon Blackenhagenile[3] või Adolph Oomile[4].

Kaubaringlus sool - rukis - eksportöör tõi Steinile kasumit vaid juhul, kui ta sai soola osta tunduvalt madalamalt kui kehtiv hulgihind (36-40 riigitaalrit). See oli võimalik vaid välistehingu läbi, Lääne-Euroopa kaupmehega sõlmitud otsetehingu teel. Ent mitmel juhul ostis

---

op. cit. S.89). Kuna soola ost toimus suures koguses, kavatses Haecks ilmselt seda ka edasi müüa. Seega pidi jaehind hoopis kõrgem olema.

1 Stein, Sü. 1, l. 14

2 Etzold, G. Op. cit. S. 121; Gadebusch, Bd.II, S. 190

3 Stein, Sü. 1, l.16(b)

4 Ibid., l.14

Stein soola ka hulgihinna eest leppides minimaalse, paari riigitaalri suuruse kasumiga. Järelikult oli Steini jaoks tähtsam müüa suurkaupmeestele odavat kaupa, kui et teenida soolakaubandusest suurt vaheltkasu.

Memoriaalis ei peegeldu vekslite saamisel veksli andjale makstavad intressid. Võib oletada, et intressid tasus kaupmees Stein naturaalsel kujul odava viljaga, saades vastutasuks soodsatel tingimustel hollandi veksli.

Nagu hiljem näeme, võis see veksel eduka ärimehe käes anda vähemalt 75% kasumi.

Firma Stein talupojakaubanduse täpseks analüüsiks puuduvad allikmaterjalid. Memoriaal sisaldab vaid üksikuid andmeid, mis viiksid ekslikele järeldustele. Üsna tõenäoliselt ületas tegelik talupojakaubandus tunduvalt selle, mida kajastab memoriaal, arvatavasti asusid märkmed poeraamatus.[1]

18.saj. kolmekümnendate ja neljakümnendate aastate talupojakaubandus kujunes komplitseeritud nähtuseks. Linna kaupmeestel oli mitmeid konkurente. Esimene neist oli aadel, kes soovis ise hulgi kokku osta ja olla vahendajaks. Tallinna raad ja kaupmeeskond pidasid aga vajalikuks, et talupojad ise linna tuleksid ning oma põllusaadused vahetaksid kaupmehega, kellele oli antud õigus tüki kaupa müüa. Pikale veninud konflikt lõppes 1753.a. seadusega, mille põhjal võrdsustati aadli kaubanduslikud õigused teiste kokkuostjatega, nagu rändkaupmehed, lihunikud, vanad naised ja vene kaupmehed, õigustega.[2]

---

[1] Stein, Sü. 1, l. 55. Seal asub viide Buden Kladde (Poeraamat) olemasolu kohta.

[2] Etzold, G. Op. cit., S.47

Talupojakaupmeestele valmistasid tósist peavalu ka vene kaupmehed, kellele Liivi- ja Eestimaa kubermangud tähendasid turu laiendust. Loomulikult soovisid nad tekkinud vóimalusi kasutada ning rändasid oma kaupadega mööda maad, vähendades tüki kaupa oma koormat turustades seda talupoegadele. Selletóttu aga vähenes talupoegade arv, kes linnas oma kaupa müümas käisid.

Armeest levis spekulatsioon, millega tegelesid kóik alates merkatendritest kuni suurtükiväelasteni välja.

16.märtsil 1731.a. reglementeeriti venelaste kauplemist 16 kaubaartikliga ja kästi neil maksta kodanikumaksu.[1]

Kóige enam komplitseeris talupojakaupmeeste olukorda vilja väljaveo piiramine. 18.saj. 30-40.aastatel toimus Lääne-Euroopa turgudel viljahindade järsk tóus,[2] mis tóotas balti kaupmeestele kiiret rikastumist ja viis ekspordi järsule suurenemisele. Ent 1731.a., 1733.a. ja 1741.a. lühiajalised ning 1741.a. pikaajaline väljaveokeeld muutis olukorra vastupidiseks.[3] Vaid Rootsi tohtis tänu liitlaslepingule rukist tollivabalt eksportida (näiteks 1745.a. tegi seda 50 tuhande rubla eest). Selline kaubanduspoliitika oli osaliselt tingitud Balti aladel viibivate sójaväeosade toitlustamisel tekkinud raskustest ja 1741.a. ikaldusest. Vilja väljaveokeelud viisid lóppkokkuvóttes elanikkonna laiade kihtide ostuvóime langusele, kuna halvenesid vóimalused oma toodangut turustada. Ostuvóime säilitasid vaid eliitklassid ja riiklikud instantsid.

---

[1] Etzold, G. Op. cit., S.53

[2] Vt. Строд Х.П. Влияние торговой политики Российской Имп. на разв. сельск. хозайства Латвии в 18 в. -В кн. Экон. связи Приб. с Россией Рига 1968

[3] Gadebusch, Bd.I,S. 199,214; Bd.II S. 22, 43 t. 243, t. 380

Talupojakaubanduse ebastabiilsus ja konkurents viisid selleni, et Harald Stein hakkas üha enam pöörama tähelepanu kaupade ja ostjaskonnaga kindlustatud aladele, nagu kalevikaubandus ning veini ja viinaga kauplemine. Tema raamatupidamisalastes märkmetes kohtab 1730.-ndate aastate lõpus üha harvemini tehinguid soola ja viljaga ning 1741.aastal kaovad need memoriaalist jäädavalt. Ka hilisemates dokumentides puuduvad märkmed, mis lubaksid eeldada kauplemist talupoegadega. Vaadeldud tegevussfäär kujunes H.Steinile üleminekuperioodiks.

Talupojakaubandusest loobumisel ei pruukinud loetletud raskused H.Steinile olla määrava tähtsusega, kuna tema tegevust läbib märgatava joonena eesmärk pidevalt laiendada importi ja suurendada kalevikaubandust.

Harald Stein kui importöör ja kalevikaupmees

1729.aastast suureneb kalevikaupade sissevedu. Siin Stein importööride abi enam ei kasuta vaid ajab asju iseseisva ärimehena. Hiljem lisandub veiniga kauplemine, mis toimub samuti importöörideta e. komisjonikaupmeesteta.

Esialgu on vekslitehingud harvaesinev nähtus. 17. juulil 1729.a saab Stein Simon Blackenhagenilt 3 hollandi vekslit koguväärtusega 593 riigitaalrit. Vekslid on välja antud kellegi Daniel Deutzi poolt, veksli kurss 95 kop. Nende vekslite eest makstakse Blackenhagenile 500 rubla.[1] Üks vekslitest saadetakse Amsterdami Anthonie Berniele,[2]

1,2. ..Stein, Sü.1, l. 76

teine Heinrich & W.Blackenhagenile, kolmas suurusega 200 riigitaalrit Danzigisse Daniel Schultzile, et see poola rahas välja makstaks.[1] Maakler Daniel Schultz saadabki 5 lasti soola á 35 riigitaalrit. Kui tehingud vekslitega on aastatel 1728-1729 suhteliselt haruldased, siis 1730.a. paiskab kaupmees Stein ringlusse hoopis suuremad summad. 5.märtsil 1730.a. ostab ta A.Oomilt 1000 rubla suuruse veksli, mis hollandi kursi järgi arvestades oleks 2500 f (guldnat) ja maksab selle eest 1200 riigitaalrit. Veksel saadetakse Amsterdami Guilliam van der Poortenile, ilmselt pankurile, kelle juures avab Stein oma jooksva konto. Läbi Poorteni laekuvad kauba müüjatele, Steini äripartneritele, summad, mille eest viimased on saatnud vói saadavad oma kaupa.[2] Esialgu ei ole kauba ost-müük bilansis.

Stein saab veksleid 1730.a. Simon Blackenhagenilt, tolle aja kóige rikkamalt suurkaupmehelt Tallinnas[3] ja H. Carl Christian Ludersilt, kokku 2380 riigitaalri ulatuses. Samaaegselt kaupa saabub Amsterdamist üle Lüübeki 956 riigitaalri suuruse summa eest. Saadetise sisalduse kohta on raske midagi öelda, kuna puudub nimekiri. Hilisemate faktuuriraamatute póhjal otsustades vóib arvata, et tegemist on koloniaalkaupade vói veiniga, mitte aga kaleviga ja muude kangastega, nagu näiteks flanell, mis tulevad tavaliselt Londonist. 1730.a. saab Stein Londonist

---

1. Stein, Sü.1, l.8

2. Ibid., l.11

3. Etzold, G. Seehandel... , S.221

236 naela (1180 riigitaalrit), Danzigist 659 riigitaalri ja Leydenist 247 riigitaalri eest kalevit ja tekstiilitooteid, kokku 3042 riigitaalri eest kaupa. Kuna kaaluva osa moodustab kalev, siis võib arvata, et firma on oma kaubanduslikus tegevuses võtnud uue suuna ning ulatuse.

1731. ja 1732.a. kujuneb vekslisaadetiste ja Lääne-Euroopast saadud kaupade rahaline maht järgmiseks:

	veksleid	kaupu
1731.a.	1750 riigitaalrit	2143 riigitaalri eest
1732.a.	1761 "	1630 " "

Edasi püsib Steini vekslibilanss peaaegu bilansis. Võlg, mis 1731.a. tekkis, täidetakse, õigemini kandub järgmisse aastasse ning 18.saj. kaubanduse inertsust ning aeglast käivet arvestades ei kujuta see firmale mingit ohtu.

Kaubasaadetised Steinile tulevad Amsterdamist, Leydenist, Londonist ja Danzigist. Leydeni kaup laaditakse ümber Amsterdamis, inglise kangad jõuavad kohale läbi Helsingi, kus on vahendajaks Petersen (Amsterdamis Guilliam van der Poorten).

Vaadeldaval perioodil on Tallinna kaubandus suhteliselt soodsas seisus. 1729. ja 1731.a. veetakse välja vastavalt 160 ja 190 tuhande riigitaalri eest kaupa. Sissevedu ületab napilt 200 tuhande piiri.[1] Tallinna kohta on see hea saavutus. Suureneb linna kaubakäive ning kohalikud importöörid, eksportöörid ja suurkaupmehed, nagu A.Oom, T.Clayhills, S.Blackenhagen, võivad müüdud kau-

---

[1] Etzold, G. Seehandel,.. , S.156

pade eest vótta veksli, et seda vaheltkasu eest edasi müüa. Veksli eest saadud vene raha tarvitatakse uute vilja jt. eksportkaupade kokkuostmiseks. Veksel ise aga rändab importkaupade vastu tagasi kuni veksli välja - andja selle lópuks lunastab. Neid vóimalusi kasutas ka Stein.

Ent 1732-1734. aastatel hakkab väljavedu kahanema ning Tallinna suurkaupmehed ei vói enam oma hollandi veksli-test loobuda. Nüüd hakkab Stein otsima teisi vóimalusi valuuta hankimiseks. Tekivad sidemed ekspordisadamatega Riias ja Narvas. Eriti tihedaks kujuneb läbikäimine Narvaga. Arvestades Narva linna piiratud kaubanduslikku tagamaad ja seal kehtivaid Vene impeeriumi diferentsiaal - tolle, mis tóstsid kaupade hinnad suhteliselt kórgeks, oli Narva perspektiiv peidus rahanduses.

Narva eksportis puitmaterjale - saelaudu ja palke -, kanepit, klaasi ja vilja. Tähtsamad kaubapartnerid olid Holland, Inglismaa, Rootsi, Taani ja Lüübek. 1738.a. - 1768.a. veeti välja kaupa 9,48 miljoni rubla eest, sisse vaid 1,3 miljoni rubla eest.[1]

Póhielanikkond linnas oli väike, saksa kaupmehi vähem kui 40, vene kaupmehi 50. Raehärrade palgad ulatusid 400-720 rublani aastas.[2] Üsna selgelt oli Narvas kóik vóimalused kaubandusliku kapitali kontsentratsiooniks, eriti valuuta (hollandi vekslite) osas.

---

[1] Etzold, G. Seehandel..., S. 156

[2] Hupel, A.W. Topographische ... I, S. 400

1732.a. õnnestub Steinil hankida Tallinnast veksleid 1409 rubla eest. Tallinna eksport on selleks ajaks vähenenud alla 100 tuhande riigitaalri ja püsib sellisena kuni 1736.a.[1] Alates 1732.a. hakkab Stein saama hollandi veksleid Narvast Thomas Mõnningult. Memoriaali uurides ilmneb rahaliste operatsioonide teatud sesoonsus: aasta esimesel poolel hangitakse veksleid, likvideeritakse eelmise aasta võlgu ning saadetakse veksleid välja; aasta keskel saabuvad laevad kaupadega ning faktuurarvetega ümberlastimise, komisjoni ning vaheltkaubanduse kohta. Viimastel kuudel põõratakse põhitähelepanu tekkinud võlgadele. Kaupade eest tasumine toimub nii enne kui peale kauba saabumist.

Järgneva kümne aasta jooksul suureneb Steini impordiostuvõime 3,5 korda (vt tabel 1). Hollandi ja Lüübeki veksli saamiseks kujuneb eriti soodsaks aastakümne teine pool, mil Tallinna kaubavahetus püsib enam-vähem bilansis ja ületab nii ekspordi kui impordi osas 200 tuhande piiri. Ilmselt kasvab sel perioodil Eggersite kaubanduslik võimsus. 1740.a. saadakse neilt 750 riigitaalri ja 1741.a. 1250 riigitaalri eest hollandi veksleid. Endiselt on positiivne Oomide ja Clayhillside bilanss:

1741-42.a. T.Clayhills - 2575 riigitaalri eest veksleid

1742.a. A.Oom - 2155 riigitaalri eest veksleid

On aga väga sümboolne, et oma viimase veksli 1742.a. ostab H.Stein Narvast firmalt Plomannsi lesk ja Tõrne. Veksli suurus on 600 rubla.

---

[1] Arvatavasti mõjutab seda nähtust 1731.a. ja 1732.a. ekspordipiirang.

Tabel 5. Impordi tarbeks tehtud kulutused ja vekslihanked 1735-1750.a.

aasta	vekslite peale kulunud riigitaalreid	kaupade sisseostmiseks kulunud riigitaalreid
1735	2300	1800
1736	1718	1875
1737	1260	1381
1738	2017	1533
1739	2040	2756
1740	3062	45
1741	4450	2737
1742	3074	5337
kokku	22 427	19 640

[illegible]	ostetud veksleid rbl.[1]	ostetud kaupa rbl.
1743	-	4225
1744	1200	1037
1745	2292	2762
1746	3347	3841
1747	2286	3015
1748	2476	1081
1749	4376	3822
1750	2991	1811
kokku	18 968	17 369

veksleid +1599 (1998 riigitaalrit)

[1]Kuna raamatupidamises minnakse rubladega arvestusele, on seda tehtud ka käesolevas töös.

1741.a. ja 1742.a. keelatakse vilja eksport täielikult. 1742.a. langeb Tallinna eksport alla 40 tuhande riigitaalri. Stein ostab oma vekslid aasta alguses, aasta lópus ei oleks see kindlasti ónnestunud. Tingimused kaupade sisseveoks on aga endiselt soodsad. Ka Steini kaubandus muutub passiivseks, ühepoolseks. Tegevuse jätkamiseks on vaja hollandi veksleid. Säilinud on tal kóigi arvestuste kohaselt 3000 - 3500 riigitaalri eest veksleid ning nende eest saadetakse Amsterdamist reinveini, juustu, tubakat ja siirupit; Aachenist üks pall kalevit; Lüübekist prantsuse póletatud viina; Danzigist rätikuid ja kangast ning Wackefieldist kalevit.[1] Kaupade eest maksmisega on Steinil siiski móningaid raskusi. 1743.a. ei suuda Stein hankida ühtegi hollandi vekslit. Tallinna suurkaupmehed om veksleid enam välja ei andnud, seetóttu kujunes tähtsamaks valuutaallikaks Narva. Stein saadab voorimehe pitseeritud kukruga Narva tuttava firma Plomanns & Tórne juurde ning saab kahe nädala pärast hóbemüntide eest hollandi veksli, mis osaliselt vói täielikult katab saadetud rahasumma.[2] Tavaliselt oli kukrus 300-600 rubla, tolleaegsetes tingimustes soliidne varandus, millega oleks saanud oma äri asutada. On selge, et voorimees pidi olema usaldusväärne ja otseselt firma teenistuses. Sageli veab kukruid Narva ja toob veksleid Jürgen Stahl vói tema vend Christian Stahl, Heinrich Peterson ja móned teised. 1748.a. 13.juulil saadab Stein Narva bürgermeister Peter Gőttele erandlikult suure sum-

---

[1] H.Stein, Sü.1, l.80-82

[2] H.Stein, Sü.1, l.86

ma - 1100 rubla. Selle kohaleviimise eest makstakse voorimees Martin Oblech'ile 3 rbl. 35 kop. 20.juulil saabub mees tagasi kaasas kaks neljasaja rubla suurust vekslit, välja antud Mühlman & Lõhne poolt. Raha saatmisel tuli maksta kukru pitseerimise eest 33 kop. litsentsi, s.o. 3 kop. 100 rubla kohta. Kukkur ise maksis 12 kopikat.[1] Sellise tehinguga kaasnes keskmiselt 0,2 - 0,5% rahaline väljaminek.

1748.a. kujunes bürgermeister Peter Gőtte üheks põhiliseks valuutavahetajaks. Erandkorras saab Stein veksleid ka Riiast firmalt Kade & Oom (Tallinna A.Oomi vend). Näiteks 1745.a. 16.märtsil saadab Stein Riiga voorimees Johann Harraga 400 rublase pitseeritud mündikukru ning 12.juunil saabub Hamburgi pangale móeldud veksel.[2] Tallinnas teostatakse 1743-1750.a. vaid väheseid valuuta - vahetusi, põhiliselt Wilhelm Henrich von Wehreniga.[3]

Ent siirdugem tagasi 30-ndaisse aastatesse Steini kalevi- ja veinikaubanduse tõusuperioodi. 18.saj. kolmekümnendate aastate lópus kujunesid välja kindlad kanalid kaubavahetuse kulgemiseks kogu järgneval perioodil. Hollandi kalev toodi Leydenist, Aachenist ja Verviers'ist, inglise kalev Wackefieldist. Viimast esindas firma Richard & Johann Milnes, Aachenis hoolitseb kalevikaubanduse eest Guilles von Schorrs, Leydenis Ebhard Schutrop. Leydenist pärit

---

1 H.Stein, Sü.1, l.107 (b), 108

2 H.Stein, Sü.1, l.91(b)

3 H.Stein, Sü.1, l. 111 (b)

kalev läbib oma teel Amsterdami, kus ta Jacob Dulli ja Van der Poorteni käe all ümber lastitakse. Edasi tuleb kaup otse vói Hamburg - Lüübeki liini pidi Tallinna.[1] Lisaks nimetatuile saabub kalevit ka Danzigist Gabriel Kaschenerilt.

Erinevalt 1730.a. algusest hakkab 1740.a. kasvama Hamburgi ja Lüübeki firmade osatähtsus. Ilmuvad käibele Hamburgi pankade vekslid ja Lüübeki nn. solavekslid, mis saadetakse otse vastavasse linna, kus kuuluvad välja - maksmisele.[2] Hamburgi ja Lüübeki osatähtsus suureneb seoses Inglismaaga peetava kaubavahetuse kasvuga. Londoni ja Hulli sadamaist suunduvad kaubalaevad Hamburgi, kus Steini äripartner Hans Wilhelm Hettling kauba vastu vótab ning saadab edasi Lüübekisse Jürgen Dőhlingule. Seoses mitmekordse ümberlastimisega kasvavad transpordikulud 2-3%. Otseliine ei ole arvatavasti vóimalik kasutada, kuna Steinile (ja ka teistele Tallinna kaupmeestele) määratud kaubasaadetised on liiga väikesed. Lähtepunktist saadetakse kaup suurtes kogustes sólmlinnadesse, Hamburgi ja Amsterdami, kus toimub ümberlastimine. Amsterdam, Lüübek ja Hamburg omasid ka ise suurt kaubaturgu ning sageli ostsid kohalikud kaubaagendid sealt lisa ning saatsid Tallinna, seetóttu omasid need linnad Tallinna kaubanduse seisukohalt suurt tähtsust. Teistest linnadest tuli Tallinna kaupa vaid üks kord aastas.

---

[1] Stein, Sü.1, l.75

[2] Ibid., Sü.1, l. 60 (b), 61

Esimesed viited sellele, et Stein on sidunud oma äri veiniga ning veinikeldri pidamisega, ilmuvad 1736.a.[1] Millise ulatuse kórtsipidamine omandas, ei saa määrata, sest alkohoolsed joogid ostetakse Hamburgist ja Amsterdamist, linnadest, kust saadetakse ka põhiline osa tubakast suhkrust ja koloniaalkaupadest, konkreetsed faktuurarved aga kaubasaadetiste kohta puuduvad. Siseturult hangib Stein põletatud viina makstes ühe fassi eest 8 rubla.[2] Müüja on Herman von Ferchen. Põletatud viina kogused on liiga väikesed, et neid eksportida ja ise joomiseks liiga suured. Kus viina turustati, ei ole teada, sest veinikeldris Stein seda ei müünud.

Lääne-Euroopast toodud kaupadest moodustasid 40-50% alkohoolsed joogid, suhkur, tubakas ja koloniaalkaubad. Veinid ja viinad olid tulutoovaks kaubaks.

1745.a. 25.juunil ostab Stein Thomas Clayhillsilt 9 okshofti prantsuse veini hinnaga 13 rubla 60 kopikat okshoft.[3] Ühe toobi hind oleks seega 0,113 rubla. Veinikeldris tuli aga toobi eest maksta 24 kopikat e. 0,24 rbl.[4] Kogu tehingu pealt teenis Stein 137 rubla puhastkasu, mis moodustas 111% paigutatud kapitali väärtusest. Veinitehingud Tallinna hulgikaupmeestega olid Steinil harvad. Vaadeldud teching iseloomustab komisjonikaubandust, Clayhills teenis kindlasti kena vaheltkasu.

---

[1] Stein, Sü.1, 1.54(b)

[2] Stein, Sü.1, 1.50(b)

[3] Stein, Sü.1, 1.73

[4] Stein, Sü.6, 1.11(b). Veinihinnad on püsivad kogu tõõs vaadeldava perioodi vältel.

Kirjeldatud tehing oli erakordselt soodne. Tallinna sadamatoll, mis kóikus sóltuvalt veini vói viina margist 4,3 - 14,3% ning ümberlaadimiskulud, prahirahad, komisjonitasud jne. tóstsid oluliselt hulgihinda. Kóige odavam oli prantsuse ja hispaania vein, mis saabus Lüübekist. 1749.a. oli Lüübekist toodud veini ühe toobi hinnaks 11 kop.. Kallima veini hind, mida kórtsis 32 kop. eest müüdi, oli 15 kop.[1] Maksimaalseid kuluprotsente ja tolli arvestades teenis Stein 1749.a. veini ja viina pealt puhtalt üle tuhande rubla, kusjuures sellele lisandusid veel lubja ja kalevi müügist saadud kasumid.

Kalevi ja teiste tekstiilitoodetega kauplemisest saadavat kasumit on H.Steini puhul vóimatu kindlaks määrata. Kalevi kui kauba käibekiirust iseloomustavad andmed pärinevad peale H.Steini surma tehtud inventuurist 1753.a.. Selle póhjal vóib saada täieliku ülevaate kalevilao üldseisust ning ka käibest.[2]

Nagu tabelist selgub, oli suurimaid raskusi hollandi kalevi turustamisel. Seda nähtust on väga lihtne seletada. Inglismaalt toodud ka kóige kallimad materjalid ei maksnud rohkem kui 200 kopikat, sama suur hollandi kalevitükk maksis aga 230 kopikat.[3] Ka suhteliselt suuremad transpordikulud ei vähenda inglise kaupade konkurentsivóimet.

Kóige kauem, 1729.a. alates on laos seisnud Danzigi punane kalev.[4] 1730.a. on jäänud lattu 1/4 küünart hollandi pruunikat ja 17 5/8 küünart kaneelipruuni kalevit

---

[1] H.Stein, Sü.5, l.5 (b)

[2] H.Stein, Sü.5, l.22

[3] Ibid., l.23 (b)

[4] Ibid., l.25

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Tabel 6 1735 - 1751.a. imporditud kalevikaupade spetsiifika

aasta	inglise kalev (rbl)	hollandi kalev (rbl)	Danzigi kalev (rbl)	importtud kogus(rbl)
1735		24,90	5,35	
1736	6,60	17,62		
1737		29,75	17,12	
1739		39,82		
1740	2,24			
1741	7,40	3,25	45,13	
1742		4,75		1642
1743	27,98	33,05		
1744	23,86			
1745	31,10	39,95		1598
1746	1,80	113,37	3,60	1745
1747	30,59	149,72	30,30	1333
1748,49	292,17	314,19		2402
1750	28,32	203,30		1057
1751	219,96	492,56		

hindadega 160 ja 170 kop. küünar.[1] Kalevilao seisu järgi tuleb tunnistada, et H.Stein oli ka kalevikaupmehena edukas. 1745.-1750.a. saadud kaupadest on realiseerimata 12%. ~~Ent~~ kalevikaubanduse puhul tuleb arvestada spetsiifikat - kórgeid hindu, mille tóttu ei ole kaup mitte kóigile kättesaadav, piiratud tarbijaskonda, mis tingib inertsuse (vaevalt, et igal aastal uut mantlit ómmeldi), samuti moodi. Positiivse tegurina mójutas Steini sissetulekuid armee alaline kohalolek, selle varustamisega seotud probleemid. Peeter I suur unistus - rmietada Vene armee kohalike manufaktuuride poolt toodetud materjalide arvel - ei täitunud kogu sajandi vältel.

Firma Stein areng firma asutaja Harald Stein seeniori juhtimisel kulges kogu vaadeldava perioodi vältel stabiilselt ning aeglases tósujoones. Stein kasutas kóiki vóimalusi, mida pakkusid Tallinna igati piiratud kaubandusolud. Loobudes neljakümnendate aastate algul talupojakaubandusest kui vähetasuvast ja konkurentsitihedast ettevótmisest, orienteerus ta ümber stabiilsele tarbijaskonnale - privilegeeritud linnakodanikele, aadlile ning varakatele sójaväelastele, hakates kauplema vaid kalevi, veini ja koloniaalkaupadega. Vaatamata ulatuslikule kaubanduslikule nomenklatuurile vóib viiekümnendate aastate lópu impordi póhjal arvata, et firma oli saavutanud oma piiri. Väliskaubanduslik käive oli vórreldes 1727.-28.a. tósnud kümnekordseks, enama saavutamist takistas piira-

---

[1] Stein, Sü.5, l.23 (b),24

tud kaubanduslik tagamaa. Kuna eespool nimetatud kaubad olid enamuses luksuskaubad ning tasku järgi vaid vähestele, siis tekkis olukord, kus turg oli ennast ammendanud, ehkki kaubakapital ja kasum oleksid võimaldanud äri laiendada. Tuli arvestada võimaliku läbimüügiga, mida Stein tegigi.

Kui vaadelda impordi rahalise väärtuse tabelit, on märgatavad teatud aastatel tekkivad langused. Ajal, mil import väheneb, kahaneb seisev kapital, s.t., kasvab käibekiirus ning selle arvel võib järgmisel aastal soorita tada uusi oste, mis vastavad enam tarbija vajadusele ning kaubanduslikule konjunktuurile. Suuremate tehingute puhul on ka hinnad madalamad ning transpordile minevad kulutused väiksemad. Seega ei tule vaadeldud tendentse tõlgendada madalseisudena.

Firma Stein tegevuse hindamisel on olulise väärtusega asjaolu, et firma impordib ise oma kaupa kasutamata suurkaupmeeste - importööride abi ning on tunginud rahvusvahelisse kaubasüsteemi, millega omab teatavat reputatsiooni, laiemaid sidemeid ning vajaduse korral krediidivõimalusi.

Käesoleva peatüki lõpetuseks olgu öeldud, et Tallinna kaubandus oli 18.sajandiks lülitunud kapitalistlikku raha- ja vekseliringlussüsteemi ning seetõttu oli Tallinnas kui poolfeodaalsel linnal võimalik arendada ühepoolset importkaubandust. Vajaminev valuuta hangiti Narvast või mõnest muust linnast, kus bilanss oli kujunenud ekspordi kasuks. Firma Stein vekslitehingud kinnitavad nimetatud versiooni.

Firma Stein lubjatootmine

Üheks minevamaks kaubaks on ajast aega olnud ehitusmaterjalid. Tallinnas ja teistes Põhjamaade linnades püsis sajandeid tähtsaima ehitusmaterjalina lubi. Seda tarvitas nii linnakodanik, kes soovis lasta valgendada lage või ehitada maja, kui ka linn ja sõjavägi. Lupja oli vaja kirikute jm. ühiskondlike hoonete ehitamiseks ja remondiks, eriti aga linna kindlustustöödel, mis tavaliselt ületasid oma mahult kõiki teisi töid. Lubi oli alati minev kaup ja hea äriartikkel.

Seda taipas ka kaupmees Harald Stein, kes ei jätnud kasutamata ühtegi tulusat tehingut. Ta üüris linnalt lubjaahjud ning organiseeris tootmise, mis püsis kogu tema eluaja ja ka pärast seda kuni firma Stein viimase omaniku surmani.[1] Tehingu aluseks oli pikaajaline leping, mille põhjal pidi Harald Stein kindlustama linna ja garnisoni lubjaga, mille eest viimased olid nõus maksma 6 riigitaalrit säliti eest. Samal ajal võis Stein kaubelda ka kõigi teiste asjast huvitatutega. Et äri paremini edeneks, organiseeris Stein lubja kohaleveo oma transpordiga, hinnaks 35 kopikat sälitis.[2] Firmal olid ka omad voorimehed.

Lubjatootmise algust ei saa täpselt määratleda, ent

---

[1] Üürimise fakti kinnitab asjaolu, et A.D.Stein pärandas oma pojale J.B.Steinile lubja ilma lubjaahjudeta, sinna juurde kuuluvate ehituste ja maata, kus tootmiseks vajaminevad vahendid asusid (H.Stein, Sü. 35, l. 5 (b)

[2] H.Stein Sü.4, l.124

arvepidamine kujuneb 1728.aastast.[1]

Lubjatootmine oli sesoonne. See algas märtsis või aprillis ning juunis hakkas vähenema. Suvekuudel langesid hinnad poole peale - 3 riigitaalri eest 1 säliti. Juuni ja juulikuus olid sagedased väikesemahulised ostud. Ilmselt läksid need majade, seinte ja lagede valgendamiseks. Nõudmine elavnes augustis ning sellest peale toodeti lupja täie hooga novembrini välja. Aasta lõpus ja järgmise alguses toimus arveldus nendega, kes veel tasuda ei olnud jõudnud.

Aalaliseks tarbijaskonnaks muutus linna kodanikkond. Lubjaraamat sisaldab kõikide kihtide esindajaid alates käsitöölistest ja lõpetades suurkaupmeestega. Mahukamaid lubjatehinguid võib alati seostada suuremate ehitustöödega. Näiteks hakkab Michael Meyer peale abiellumist Anna Dorothea Steini õe Catharina Elisabeth Brockhauseniga 1744.a. suuremas koguses lupja ja teisi ehitusmaterjale varuma. Võib arvata, et seoses perekonnaseisu muutusega otsustas Meyer oma elamispinda laiendada või uuendada.[2]

Märgatav side eksisteerib Steinide lubjatootmise ja Tallinna suurimate krundi- ja üürimajade omanike vahel, nagu näiteks Jobst Rudolph Haecks või Johann Hoeppener. Viimase lubjaostud on aastatel 1765-1769 eriti mahukad ulatudes lõpuks 234 rublani.[3] Sagedased tarbijad on ka Clayhillsid, Wistinghausenid ja Wilkenid.[4]

---

[1] H,Stein, Sü.2, Kalk Haupt Buch, avatud 1728.a.

[2] H.Stein, Sü.2, l.25

[3] J.Hoeppener on 1786.a. 10 üürimaja omanik, J.B.Haecks 17 maja omanik (Elias, Op. cit., l.155)

[4] H.Stein, Sü.2, l. 89, 107. Kõik nimetatud omavad 1786.a. üle kümne üürimaja. Ostetud lubi kulus arvatavasti nende remondiks ja ehituseks.

Lubja ostjaskond ei olnud alaline, vaid pidevalt muutuv; sidemed ostjatega ühekordsed. Seetõttu tasuti lubja eest kohe rahas. Erandi moodustasid linna jõukamad kihid - üürimajade omanikud ja kaupmehed, kuid ka käsitöölised, kellega Steinidel olid tihedamad ärialased sidemed. Nende jaoks eksisteerib 1728.a. lubja pearaamat.[1] Tasaarveldus vekslimüüjate Adolph Oomi, Clayhillst või kaupmeeste Simon Blackenhageni ja Herman Fresega toimub kas kaup kauba vastu või kaetakse lubja arvel osa veksli eest makstavast summast.

Erinevalt lubjaraamatust iseloomustab lubjapearaamatut suur ajaline vahe ostu- ja maksutehingu vahel. Nagu suurkaupmehed võivad ka käsitöölised lubada endale pikaajalist lubjavõlga. Nemad tasuvad reeglina tööga. Nii õmnleb rätsepmeister Palm 1739.a. saadud kauba eest alles 1751.a., 1752.a. Martin Grasi poolt tehtud õmblustöö on tasuks 1731-1742.a. saadud lubjale.[2] Käsitööliste hulgas, kelle teenusi Steinid loodavad kasutada ja kunagi kasutavadki, on klaassepp Gottfried Michailovski, maaler Scheibe, tisler Johann Meyer, kullassepad, kingsepad, parukategijad jne.

Lubjaraamat pakub selget ülevaadet lubjatoodangu müügist linnakodanikele. Keerulisem on lugu garnisoniga, kes on suurim tellija. Allikmaterjalid annavad sellekohase ülevaate vaid aastatel 1749-1755.

---

[1] H.Stein, Sü.2. Kalk Haupt Buch 1728-1781

[2] Ibid., l.35

Järgnev tabel[1] kajastabki Steinide lubjamüüki eraisikutele ja garnisonile;

Tabel 7. Lubjamüügist saadavad sissetulekud 1746-1776.a.

aasta	müük elanikkonnale (rbl)	müük garnisonile (rbl)	kokku
1746	604		
1747	599		
1748	535		
1749	615	2568	3183
1750	552		
1751	283	2278	2830
1752	873	2738	3616
1753	302	403	705
1754	286	715	1001
1755	661	243	904
1757	267		
1758	126		
1759	82		
1760	40		
1761	504		
1762	138		
1763	215		
1775	476		
1776	696		

[1] H.Stein, Sü.4 (Kalk Buch). Tabel koostatud siia kantud märkmete põhjal.

Garnisoni ja Steinide vaheliste suhete aluseks on pikaajaline leping, mis ületab mitmekordselt linnakodanikele müüdava lubja rahalise mahu.[1] 1749.a. maksab kapten Deroff Steinidele garnisoni kassast juunis 822 rbl., juulis 608 rbl., septembris 463 rbl. ning veelkord (võibolla eelmise aasta) juunikuu eest 675 rbl., kokku 3183 rubla, põhiliselt vaskmüntides. Selline tookordses vääringus tohutu summa sunnib arvama, et tasuti ka osa 1748.a. lubjast. 1751.a. kapten Sagarini poolt makstud priske summa, 2830 rubla vaskmüntides, viib mõttele, et osa sellest tuleb arvata 1750.a. arvele.[2] Allikmaterjalis 1750.a. kohta andmed puuduvad.

Toodud fakte arvestades saame kaheksa aasta kestel aastatoodanguks 380 sälitist lupja, rahaliselt 1529 rbl. eest lupja. Kui arvestada, et 1752.a. suudeti toota üle 700 säliti lupja, siis on selge, et noil aastail töötasid ahjud alakoormusega.

Piirsituatsioonides koopereeruvad Steinid kellegi Ludersiga. Näiteks 1752.a. annab Luders Steinile 15 sälitist lupja, mille Stein hiljem tagastab. Nendevaheline arveldus toimub alati vaid lubja näol. Tõenäoliselt tekkis vajadus selliste tehingute järele siis, kui tellimus ületas tootmisvõimsuse.

Lubja hind püsib stabiilsena 1770- aastateni. Vaatamata tootmise sesoonsusele tasusid garnison ja linn alati 480 kop. sälitise eest. 1770.a. langes hind 4 rublale sälitise eest.

---

[1] H.Stein, Sü. 4 1.99. Pikaajalisele lepingule viidatakse iga kord, kui koostatakse garnisonile esitatud arvet.

[2] Ibid., vt. ka l. 124-128

Lubjatootmiselt saadavat kasumit ei ole võimalik täpselt määratleda, kuna puudub igasugune informatsioon tootmis - kulude - palkade, puidu, kivide raiumiseks tehtavate kulutuste kohta. Vahete-vahel müüvad Steinid ka kive, saelaudu, katusekive ja muid ehitusmaterjale.

Peale Harald Steini surma jäävad lubjatootmiselt saadavad sissetulekud lese Anna Dorothea Steini valdusse; 1777.a. pärib lubja Johann Berend Stein.

KAUBAFIRMA STEIN JA TEMA TÜTARFIRMAD AASTAIL 1750-1777

Firma Stein pärast Harald Stein seeniori surma

Tallinnas juurdunud tavade kohaselt sai pärast Harald Steini surma 1750.a. 6. nov. firma juhiks tema naine Anna Dorothea Stein, sünd. Brockhausen.[1] Gildikaupmehe ja oldermanni naisena oli tal selleks eesõigus ning mõlemad pojad Johann Berend Stein ja Harald Stein juunior pidid leppima kaaskaupmehe seisusega.[2]

Tänu passiivselt omandatud kaupmehe kogemusele suudab Anna Dorothea Stein firma tegevust nii juhtida, et raamatupidamisalases dokumentatsioonis ei viita miski sellele, et firma omanik on vahetunud. Esialgu aitavad Anna Dorothead tema pojad, kes sageli välismaal viibivad ja kaupa Tallinnasse saatmiseks valivad. Ühe tähtsaima muudatusena firma senise tegevusega võrreldes tuleb märkide ärisidemete loomist Bordeaux veinifirmaga C.Guillamot & Neveu. Võib-olla oli selles omajagu teeneid ka Harald Stein juunioril, kes nägi kasumeid, mida need sidemed võimaldasid.[3] Veinikaubandus oli nimelt Harald Stein juuniori huvialaks, kuna teine vend tegeles kalevikaubandu-

---

[1] Das Revaler Bürgerbuch 1710-1786, S.14 (127). Anna Dorothea Steini surmaaastaks peab Adelheim 1752.a. Tegelikult suri ta aga 1777.a. Selle kasuks räägib dokument H.Stein Sü.35 1.1 Verteilung des Nachlasses des H.Steins witwe 1777-1778. Siin toodud surmapäevaks on 20.märts 1777.a.

[2] H.Stein Sü.5, 1.47

[3] Nagu eelmises peatükis nägime, tasusid Bordeaux veinidele tehtud kapitalimahutused võrrelduna Hamburgi ja Lüübekiga kaks korda enam ära. Kauba omahind oli kaks korda madalam: 1 toop Cadillae veini maksis 3,3 kopikat, pärast Tallinna tolli tasumist

sega. Esimene teadaolev saadetis Bordeaux'st saabub 20. septembril 1751.a.[1] Bordeaux veinide madala omahinna saladus peitus ka selles, et neid osteti suurtes kogustes ning nad saabusid otse ilma Lüübeki ja Hamburgi sadamates ümberlastimiseta. Ka varasemates veinisaadetistes oli olnud prantsuse veine, ent need hangiti läbi vahelttalitajate, kes poole kasumist endale jätsid. Prantsusmaalt tulevate laevade laadungid koosnevad mitme kaupmehe tellimustest. Sageli tasub Anna Dorothea Stein Harald Stein juuniorile prahiraha, kuna kaup saabus viimase poolt üüritud laevaga.[2]

1752.a. tekkis firma Stein baasil kaks tütarfirmat - Johann Berend Stein ja Harald Stein juunior. Anna Dorothea andis kummalegi pojale 1 000 rubla suuruse algkapitali ning jätkas ka oma äritegevust. Vaatamata firma lõhenemisele jäid ärilised sidemed Anna Dorothea Steiniga tihedateks. Harald Stein juunior jätkas veinide hankimmst ka ema veinikeldri tarbeks ning vajaduse korral andis oma varudest lisa. Teineteise tehinguid krediteeritikkui vaja, arvete klaarimisel valitses pedantne selgus.

H.Steini surm ei muutnud midagi ka tema poolt asutatud veinikeldri tegevuses.[3] Anna Dorothea Steini veinikelder paistis silma suurema aristokraatlikkusega. Seal viibisid sage-

---

vaid 4,9 kop.. Veini toodi 1751.a. kokku 5 fassi (3 600 toopi). Ühe toobi hind kõrtsis oli 24 kop., seega sai firma Stein ainuüksi selle veini müügist 780 rbl. puhastkasu.

[1] Etzold Op.cit., S.100. Tallinna ja Bordeaux'sidemed olid siis suhteliselt noored, arvatavasti tekkisid need 1750.a. või mõni aasta varem. Vt.ka H.Stein, Sü.5,l. 11(b), kus on esimese Bordaux'st tulnud kauba faktuurarve.

[2] H.Stein, Sü.1, l. 162(b)

[3] H.Stein, Sü.6 Käekirja järgi otsustades, mis pärast H.S.seeniori surma jääb dokumendis muutumatuks, võib väita, et H.S.seenior ise veinikeldriga ei tegelnud. Ka järgnev pärineb Weinkellerkladde

li linna rikkaimad kaupmehed ja raehärrad, näiteks Jobst Rudolph Haecks, Adam Hinrich Brockhausen, C.Luders, Johann Hoeppener, Peter Duborg jt. Vene rahvusest kaupmehi ja käsitöölisi vôi alama astme ohvitsere Kellerkladde vôlgnike hulgas vaevalt leiab.

Veini müügihinnad tunduvad olevat kôigis Tallinna kôrtsides sel perioodil vôrdsed.Veini- ja viinamarkidest on levinuimad ja nôutavaimad reinvein (50 kop. toop), portugali vein (40 kop. toop), muskaatvein (32 kop. toop) ja vahuveinid. Prantsuse pôletatud viina tarbiti Anna Dorothea Steini juures harva.

Tabelitest 3 ja selgub, et Hamburgi ja Lüübeki osa veini eksportööridena püsib ka vaadeldaval perioodil. Pôhjuseks on vajadus laiema sortimendi järele. Nimetatud linnadest saadetakse hispaania, itaalia ja saksa veine. Bordeaux' nomenklatuur piirdub vaid 5-8 erineva veini ja viinaga.

Anna Dorothea kalevikaubanduses on hollandi ja inglise kaupade osatähtsus aastate jooksul tasakaalus.[1]

Anna Dorothea Steini väliskaubanduslik tegevus püsib enamvähem stabiilsena. Peaaegu muutumatuks jäävad sidemed Lääne-Euroopa firmadega. Tabelid 8 ja 9 annavad piisava ülevaate firma poolt sisseveetavatest kaupadest ning iseloomustavad statistiliselt kaubanduslikke suhteid. Kuna välised jooned A.D.Steini veksliasjanduses on väga sarnased tema eelkäija omadega, siis tekib vôimalus täpsustada finantside, väärispaberite ja kauba liikumise sisemist mehhanismi.

aasta	kalev (rbl)	veinid (rbl)	kokku kalev ja vein rbl.	Holland (rbl)	Inglismaa (rbl)	vahetatud veksleid (rbl)	kulud (toll + prahiraha)
1751	1415	2155	3570	556	860	3866	8%
1752	1232	2192	3424	725	507	3295	12%
1753	2101	2442	4543	850	1251	4450	12%
1754	1263	666	1929	902	361	3165	7,8%
1755	1386	1258	2644	887	499	2494	13%
1756	1649	699	2348	682	967	3165	9%
1757	2451	1436	3887	1058	1393	3780	7%
1758	1594	1581	3175	1154	440	3498	14%
Kokku 8 aasta jooksul	13091	12429	25520	6814	6278	277713	
aasta keskmine	1636	1553	3182	851	784	3471	10,2%

Tabel 8. Kokkuvóte A.D.Steini impordist aastatel 1751-1758. Impordi struktuur

Koostatud Stein Sü.5 põhjal

Linn aasta	Wackefield, Leeds (rbl)	Aachen (rbl)	Verviers (rbl)	Burtschied (rbl)	Danzig (rbl)	Amsterdam (rbl)	Lüübek (rbl)	Hamburg (rbl)	Bordeaux (rbl)
1751	556	499	361		195	81	587	857	474
1752	725	507			57	91	774	1270	
1753	850	702	549		160	178	410	1100	594
1754	902			361			157	216	293
1755	887 (L)			499	134	135	175	369	445
1756	682		308	659		96	354	249	
1757	1058(L)	982	411			194	149	415	678
1758	1154(L)			440		370	271	618	322
Kokku:	6814	2690	1629	1959	412	1145	2877	5094	3012

Tabel 9 A.D.Steini veini ja kalevi import aastatel 1751-1758 lähtudes kaubanduslikest suhetest erinevate Lääne-Euroopa linnadega.

Tabel koostatud Stein , Sü.5 faktuurarvete põhjal

1760.aastatest tekkis Steinidel tihedam kontakt trassantidega inglise kaupmeeste näol ning üha sagedamini läksid ringlusse vahetult Peterburi-Inglise firmadelt saadud vekslid. Kontaktid Narvaga jäid suhteliselt nórgemaks, ent ei katkenud kunagi lóplikult. 1754, 1755.a. oli käibel Tallinna kaupmeeste Elias Dehni ja Clayhillsi väärispaberid, kuid regulaarseid vekslitehinguid A.D.Steinil nendega ei kujunenud.

1760.aastate lópus on märgatav A.D.Steini äritegevuse hääbumine. 1767-1769.a. vahetatakse veksleid vaid 200-300 rubla eest aastas. 1771-1774.a. hakkab ta oma kalevit Johann Berend Steinile müüma, 1770.a. 316 rubla eest[1], 1772.a. 592 rubla eest[2], omanikuóigustest ta aga ei loobu. Nii kuulutab A. D. Stein 1771.a. "Revalsche Wőchentliche Nachrichten"[3] veergudel, et ta on hiljuti saanud värsket prantsuse vahuveini ja kutsub seda jooma. Samas pakub ta nüügiks lupja.

1758.a. abiellub A.D.Steini ja H.Steini tütar Gethruda Catharina Carl Christian Nybergiga,[4] 1759.a. teine tütar Anna Christina Woldemar Christian Burhartiga[5] ja 1760.a. kolmas tütar Margaretha Helena oldermann Caspar Burhartiga[6] (W.C.Burharti vend). Kóik kolm värsket abielumeest saavad alles sellest ajast täisväärtuslikeks linnakodanikeks, vaatamata asjaolule, et juba enne olid nad tunnustatud kaupmehed.

---

[1]Stein, Sü.11, l. 65(b)

[2]Ibid., l.66

[3]"Revalsche Wőchentliche Nachrichten" 19.märts, 1772

[4]Das Revaler Bürgerbuch 1710-1786, S.77 (705)

[5]Ibid., S.79 (725)

[6]Ibid., S.85 (772)

Anna Dorothea Steini pärandus on suur, selle väärtust hinnatakse 21 560 tuhandele rublale. Pärandus jagatakse peaaegu võrdselt nelja pärija vahel. Johann Berend Stein saab elumaja Dunkeri tänavas, selle väärtust hinnatakse 3 000 rublale.[1] Kolm kõrtsi jäävad väimeestele, Woldemar Christian Burhart saab veel ka ühe elumaja.[2] Sularaha said kõik neli pärijat igaüks 200 rubla hõbedas. Et viimast nii vähe oli, pole mingi ime, kuna peale kõige muu pärandas A.D.Stein oma sugulastele 10 554 rubla eest võlgnikke, kes küll kõik olid lugupeetud kodanikud ja aadlikud. Johann Berend saab põhifirma uueks omanikuks ning pärib seega ka lubjatootmise.

Lõpetuseks mõneti huvitav tähelepanek. Kuni gildikaupmehe tütar ei olnud abielus, oli tema käes võim teha linnakodanikuks ja gildivennaks, keda iganes soovis (või keda soovisid vanemad). Pärast abiellumist kadus igasugune võim. Isegi juhul, kui naine oli jõuka firma otsene pärija, põõrduti pärimisküsimustes esmajoones tema abikaasa poole. Pärandus maksti välja tema mehele. Pruukis aga mehel manalasse variseda, kui kogu võim firma üle läks lese kätte, seda kuni teistkordse abiellumiseni. Pojad jäid ema surmani vaid firma kaasomanikeks ning said täisväärtuslikeks linnakodanikeks alles pärast abiellumist gildivenna tütrega. Mis aga puutub leskedesse, siis neid on firma Stein arveraamatutes mitmeid. Nii Aachenis, Danzigis, Verviers'is kui Tallinnas seisavad nad mõne firma eesotsas ja püsivad seal päris pikka aega, näiteks Gillis Schorns Aachenis, Madam Katschener Danzigis, Madam Godar Verviers'is. Kõigi nimetatute abikaasad olid ärilistes su-

---

[1] Stein, Sü.35, l.6

[2] Stein, Sü.35, l.12. Selle elumaja väärtuseks oli 1600 rbl.

hetes juba Harald Stein seenioriga, nii et võib ainult imetleda naiste vastupidavust kaubanduslikus tegevuses. Ka Anna Dorothea Stein oli surres üle 80 aasta vana.

Kui teises peatükis vaadeldi veksli liikumise väliseid tegureid, siis järgnevalt käsitletakse mõningaid vekslitehingutega seotud sisemisi nähtusi, mis on tüüpilised 18.saj. esimese poole väliskaubanduslikele tehingutele.

Veksli liikumise dünaamika

1742.a. hangitakse enamus veksleid Narvast. Veksli liikumise dünaamikat vaadelgem Narvast raehärra Peter Göttelt 1751.a. jaanis saadud vekslite põhjal. 3.jaanuaril 1751.a. saadab A.D.Stein voorimees Johann Arraga Peter Göttele 700 rubla pitseeritud kukrus, 550 rubla hôbenüntides ja 150 rubla vaskraha (nn.Lumpengeld - sandikopikas, vilets raha).[1] 11.jaanuaril saab Anna Dorothea kaks vekslit ja märgib memoriaali:

"Sandte mir der Herr Peter Götte aus Narva zwey prima 8 sec.da Wecksel. 65 Tagen nach dato,

Ein won 420.lubl. a 47 3/2 Stubr., auf d/Herr Jürgen Knaack junior a Lübek. (fakt 1)

Der andere won 280 Rubl. a 47 1/2 Stubr. auf Peter Rydenius a Amsterdam.[2] (fakt 2)

Saadud Lüübeki prima veksli saatis A.D.Stein Hamburgi Balthasar Thormoy & Sohn'ile ja palus selle arvelt tasuda Het ling & Oomile 15 marka 1 šilling (fakt 3)(won diesen gelde ersuchte sie, an Hr. Hetling & Oom a Hamburg, 15M.Bco zu zahlen).[3]

Seega jäi veksel Hamburgi ning selle arvelt hakati kaubasaatjale tasuma (fakt 4).

Teise veksli saatis ta Madam Schorn & Comp. Aachenisse, et need laseksid Richter Rydeniusel Amsterdamis selle välja maksta (fakt 5).[4]

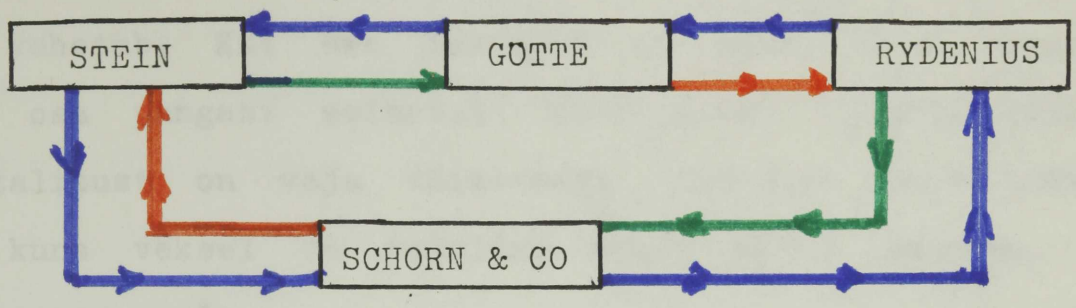
[1] H.Stein Sü.1, l. 124 (b)

[2] Ibid., l. 125

[3] Intellmann, J.D. Aritmetischer Wegweiser. Magdeburg, 1736, S.11. Panga ja käiberahad olid erinevad.

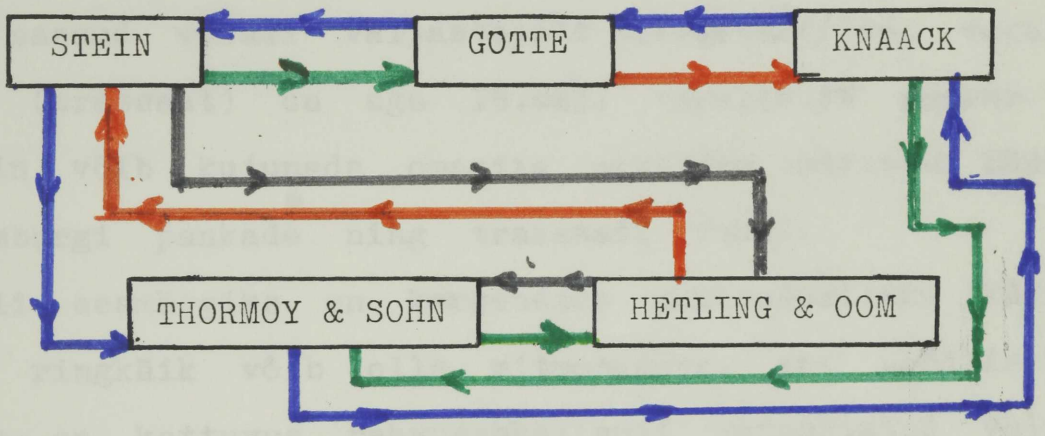
[4] Stein, Sü.1, l.125 (b)

Vekslite liikumine näeb välja järgmine:

veksel raha

Skeem 1. kaup

Skeem 2. Steini poolt saadetud maksutäht

Ülejäänud tähistus sama mis skeem I

Skeem 1 kajastab veksli liikumist nn. ideaalsituatsioonis. Hoopis tüüpilisem on aga skeemil 2 kujutatud olukord. Siin avaldub veksli kui väärispaberi tegelik iseloom. Sisuliselt asendab selline nn. käskveksel assignaati ning sellised vekslid laekuvad vahendaja panka kas Hamburgi või Amsterdami. Firma Stein kasutab rohkem Amsterdami pankurite Jacob Dulli ja Peter Rydeniuse teeneid. Ise saadab ta käsundi tehingu eest tasumiseks Lääne-Euroopa äripartnerile, kes on osutanud teene - kas vahendanud kaupa, seda hankinud või hoopis kaubatootjale müünud. Steini poolt saadetud maksukäsundi alusel saab äripartner pangast oma raha kätte. Eelduseks on muidugi asjaolu, et panka on eelnevalt laekunud Steini poolt ostetud hollandi või mõni muu arvestatav veksel, millega Steini enda veksel on kaetud.

Suuremate tehingute puhul saadab Stein hollandi veksli kui assignaadi otse äripartnerile, kes selle raha vastu välja vahetab. Kui see tehingut ei kata, siis tasutakse puuduv osa pangast eelnevalt kirjeldatud viisil. Panga vahelttalitust on vaja väiksemate tehingute eest tasumiseks, kuna veksel on reeglina välja antud suurema, ümmarguse summa peale.

Veksli ringkäik võib kujuneda väga pikaks. Nii võib Götte osta ka ise veksli kelleltki kolmandalt, kes on selle saanud veksli väljastajalt (trassandilt), veksli maksja (trassaat) on aga 18.saj. tavaliselt pankur ning ka siin võib kujuneda omaette arveldus näiteks Lüübeki ja Hamburgi pankade ning trassaadi vahel.

Veksli eesmärgiks on kergendada kaubanduslikku käivet. Veksli ringkäik võib olla mitmesugune, ent põhiliseks jooneks on kattuvus rahvusvaheliselt tunnustatud valuutaga (Hollandi, Hamburgi, Lüübeki või Inglise vääringus). See teebki vekslist väärispaberi. Ajaloo vältel on välja arenenud eriline veksli edasiandmise kord, kus edasiandja vastutab vaid veksli õiguse tõepärasuse eest. Veksli edasiandmisel on tõepärasust vähe, Seepärast sünnib veksli üleandmine erilise edasiande pealkirja ehk pealdise näol, mis paigutatakse veksli tagaküljele ja mida seepärast nimetatakse indossamendiks.[1]

---

[1] Piip, A. Kaubandusõigus ja protsess. Tartu, A:K kirjastus, 1939, lk 272.

Järgnevalt olgu esitatud firma Stein tegevuses sageli ettetulev, tüüpiline käskveksel, mille puhul on jälgitav kahekordne edasiandmine faktide 1 ja 2 näol:

St.Petersburg Sept. the 12th 1757. R° 350 Exch.46.
St. Curr. Sixty Five days after date pay this our first bill of Exchange to Ms Gerard Henry Götte or order Three hundred & fiftu Rubles of forti Six Stuyverˆ Current pr. Ruble Value of the same as pr. adrice

Tò Tho s & Dowd Towelt
Mess Geo Clifford & Sons For me to the order
at Geo. John & Henry (fakt 1) of Mr. Harald Stein
Amsterdam value in an Gerard Henry Götte,
für mich zu zahhlen
(fakt 2) an die Herren Claude Guillaumot Neveu & Comp.
a Bourdeo
Revall. 17 Sept. A° 1757
Harald Stein[1]

Eespool kirjeldatud ringlusdünaamika on tüüpiline kôigile erinevatele ajalistele etappidele Steinide finantstegevuses. Amsterdami ja Saksa pankade tähtsus püsis peaaegu muutumatuna, vaheldusid vaid remitendid ja indossandid.[2]

Veksli analüüsis tuleb rôhutada, et juhul kui veksli andja - trassant on ise nii kaupmees kui pankur ning veksel ei läbi oma ringluses ühtegi muud panka, liigub veksel alati paralleelselt, kuid vastassuunaliselt raha ja kaubaga (skeem 1). Kui aga veksel läbib panga ning selle

---

[1]Stein, Sü. 15, l. 30

[2]Piip,A. Op.cit.; trassant - veksli väljastaja; remitent - veksli esimene omandaja; indossant - veksli edasiandja (lk.272)

kaudu toimub raha ümberjagamine vôi väljastamine, siis tekivad indossandi ja panga ning indossandi vôlausaldaja ja panga vahel ühepoolsed (üheliinilised) seosed (skeem2). Siis hakkab veksli väärtust môjutama ka pankades kehtestatud vekslikursid ja nende kôikumised ning nagu rahagi muutub ka väärispaber spekulatsiooni alliks.[1]

---

[1] V.Doroŝenko ja E.Harder-Gersdorffi töös "Ost-Westhandel und Wechselgeschäfte zwischen Riga und westlichen Handelsplätzen: Lübeck, Hamburg, Bremen und Amsterdam (1758/59)" on kirjeldatud veksli liikumise kolmandat moodust, kus on määravaks teguriks kaubatehingute kahepoolsus, s.t., erinevalt Steinidest, kes on vaid importöörid, on analüüsitav G.Berckholtz nn. komisjonär, kes müüb ja ostab kaupa. Pôhiloomult jääb veksli dünaamika siiski samaks.

Harald Stein juuniori veini- ja viinakaubandus

Harald Stein juunior teeb oma iseseisva veinikaubandusega algust varem kui tema vanem vend Johann Berend kalevikauplemisega. 28.jaan. 1752.a. avab Harald Stein veinikeldri väikese vólaraamatu (Weinkeller Kladde). Esimesel aastal ei ilmu sinna ühtegi vólgnikku. Kaupmees tegeleb äri organiseerimise ja laenude vótmisega. 1753.a. jooksul saabub Bordeaux'st, Lüübekist ja Hamburgist ning Amsterdamist póhiline osa vajalikust veinist ja viinast, lisaks ka móned koloniaalkaubad, siirup ja rumm. See aga ei ole kaugeltki kóik, mida ühel eliitklassi kórtsil vaja. Danzigist saabub sel aastal 95 rubla eest klaase, pudeleid ja ka Poola viina. Kogu impordi peale kulub 3875 rubla, kusjuures, nagu näitavad arvestused, läheb siit puhtalt veini arvele 74%, kulud kogu saadetisest on 26% vói enamgi.

Esialgu vótab H.Stein laenu 2950 rubla eest. Tuntud kaupmehe järeltulijal ei ole see kuigi raske. Lisaks emalt saadud 1000 rublale annavad krediiti proua (lesk) Bogomull, kapellmeister Lehman ja sekretär Franke. Noort kaupmeest usaldavad ka Lüübeki, Hamburgi, Danzigi ja Amsterdami firma Stein pikaajalised äripartnerid, kellelt saabuvate kaupade eest tasub Harald Stein juunior osaliselt hiljem.

---

[1]Stein, Sü.14, 1.2, 4

[2]Ka taara tuleb kuludesse arvestada, sest vein müüakse sageli koos vaadiga, faktuurarves ei selgu aga vaadi maksumus.

Veinide ja viinade valik saab olema mitmekesine. Eriti suurtes kogustes on reinveini - 12,6 okshofti, ja prantsuse valget ning punast veini vastavalt 26 ja 5 okshofti. Kokku on jooke üle 11 tuhande toobi (enam kui 12 tuhat liitrit), 15 erinevat sorti, mille hulgas puudub täielikult Eestimaal põletatud viin.[1] Viimane fakt kõneleb ilmekalt sellest, et kaupmehel puudus igasugune soov oma kõrtsis lihtrahva hulgast pärit kliente näha. Seda näitavad ka hinnad. Kõige kallim on toop reinveini - 50 kop., portugali vein 40 kop., muskaatvein 32 kop., prantsuse põletatud viin 28 kop. ja prantsuse ning hispaania vahuveinid 24 kop. toop. Hinnad ei ole põhjuseta nii kõrged. Sadamatollide tõttu, mis siin suuremad on, kasvab Bordeaux' veinide omahind 30% ± 2% ja Hamburgi ning Lüübeki veinide hinnad 24 ± 2%, siia hulka on arvestatud ka äärmiselt kõikuvad Tallinna veinitollid.[2]

Arvestades veinide kõrgeid hinnu, peaks järgnev tabel kummutama igasugused kahtlused selle kohta, milline isu võis ühel päevatöölisel tekkida näiteks reinveini järele, kui ta poole toobi eest pidanuks tasuma kaks päevapalka:

	päevapalk kopikates	
	1775.a.	1787.a.
müürsepa sell	35	45
müürsepa õpipoiss	25	35
teenija ("sell")	28	36
teenija ("õpipoiss")	24	30
päevatööline	12	15

Tabel . Alama klassi palgad 18.saj. lõpus.[3]

---

[1] Stein, Sü.15,l.2(b)

[2] Arvestus on tehtud 1753.a. saabunud kaupade ja tollide ning muude kulutuste põhjal. Stein, Sü.14, l.2

[3] Elias, O.H. Reval in der ...., S.158

Esialgu külastavad Harald Steini kórtsi vaid linnakodanikud, kelle eelkäijad on püsinud juba sajandi esimesest veerandist gildide nimekirjades ning kelle kaubanduslikule vói käsitőőalasele sissetulekule annab lisa ametikoht linnavalitsusorganis. Alalisteks klientideks on kaupmees Mühlen, kelle järeltulijad kuuluvad 1792.a. kümne rikkama importööri hulka,[1] kaupmees Caspar Burhart, rae sekretär ja arhivaar, ning Johann Berend Steini tulevane äi Carl Filip Riesenkampf, kapellmeister Lehman ja tema rätsepast vend, linna rae raamatupidaja, portooriumi notar ja neljas trükis avaldatud raamatupidamisalase ópiku koostaja Joh. Daniel Intelmann[2] ja tema poeg jpt. Ent selleks, et ajada head äri ning turustada 12 tuhat liitrit veini ja viina aastas, ei piisanud kaugeltki linna koorekihist. Aja jooksul saavad Harald Steini alalisteks klientideks ka vene kaupmehed, käsitőőlised, linna garnisoni ohvitserid, kórgemad ohvitserid, kórgemad sójaväelased ning Balti sadama ehitajad. Pikkamisi kasvab loetletud klientuuri osa, eriti kaupmeeste ja sõjaväelaste arv.

Alates 1754.a. hakkavad vene kaupmehed suuremates kogustes hulgihinna eest Steinilt veine ostma. Kui eelmises peatükis vaadeldud perioodi jooksul vene kaupmeestega péaaegu ei suheldud ning käsitőőlised, kelle teenuseid kasutati, olid kóik n.ő. registreeritud kodanikud ja saks - lased, kes tőő eest sageli mitmeaastase avansina kaupade näol krediiti said, siis käsitletaval perioodil muutub palju.

---

[1] Elias, O.H. Op. cit., S. 133

[2] Intelmann, J.D. Arithmetischer Wegweiser. Reval, 1736

Sisemiste tollipiiride kaptamine lubas transiitkaubanduse elavnemist vaid nende kaubaartiklite arvel, mille toll oli Peterburi sadamas niivórd kórge, et maismaa transpordile tehtavad kulutused osutusid tollitariifidest madalamateks. Näiteks ühe okshofti vahuveini pealt vóeti tolli 1757.a. 55 rbl., 1766.a. uute tariifide alusel juba 144 rbl.[1], s.t, vastavalt 31 kop. ja 80 kop. toobi eest ehk 41 kop. ja 1 rbl. 6 kop. pudeli vahuveini eest.[2] Vórdluseks olgu öeldud, et Tallinnas maksis pudel vahuveini 120 kopikat. Ilmselt peitus siin ka üks póhjus, miks Steinidel ónnestud vene kaupmeestele suuremates kohustes veini müüa. 1754-55.a. hakkasid sellised tehingud sagenema. Tabel 10 kajastab konkreetsemalt veini hulgimüügi ulatust. Siit näeme ka, et hulgi müüdud veini hinnad on 1,5-2 korda madalamad jaehindadest. Seega oli Harald Steinil kasulikum kiirendada selliste mahukate tehingute käivet ning leppida 25-30% kasumiga, kui loota Tallinna piiratud turustusvóimalustele. Vene kaupmeestele pidid vaadeldud tehingud eriti soodsad olema, kuna nad tasusid käiberahas ning jäid seega kórvale valuuta ning veksli - tehingutest.

Hulgitehingute puhul vene kaupmeestega hakkab silma sesoonsus. Enamus tehinguid sólmitakse aasta algul jaanuaris ja veebruaris. See tähendab, et hulgikaubandust soo-

---

[1] Покровский,С.А. Внутренная торг.,с.154

[2] Kuna Steinide faktuurarvete póhjal vóib väita, et vahuveini veeti alati pudelites. Seetóttu tundub, et ülalmärgitud tariif käis ka kallimate veinide kohta, mille hind oli Tallinnas 40 ja 50 kop. toop (näit. reinvein, portugali jt.), mida veeti okshoftide kaupa.

Kaupmees ja aasta	Kust pärit	Veini hulk	mark	hind (rbl)	toobi hind
1754.a.					
Vassiljev	Jaroslavl	5 oks.	Pontack	180	20
1755.a.		6 oks.	prantsuse vein	180	16
Manov					
Vassiljev	Tver	3 ankrut	"	30	33
Ivan Nasarov		10 oks.	vana prantsuse vein	300	16
Abram Saveli Spahnov	Tuula	5 oks.	prantsuse vein	100	11
1756					
Jenofei Davódov,	Vjazma	16 oks.	prantsuse veini	380	11
Rukavitšnikov		3 oks.	"	81	15

Tabel 10 Veini hulgimüük vene kaupmeestele

dustas hulgikaubandust esmajoones Peterburi sadama jäävangistus.

Nagu nähtub vólaraamatust, ei saa Harald Stein raha alati kohe kätte. Näiteks Rukavitšnikovi vólg arveldatakse Tallinna vene kaupmeeste poolt osade kaupa 1756-57.a. jaan. Vóla katteks saab ta ka kaupu, näiteks Abram Saveli Spahnovilt osa tehingu eest mett.[1] Grebesnikovilt vóla katteks saadud 100 tuhandet raudnaela müüb vólausaldaja 1758.a.-1760.a. 18 kop. 100 tükki.[2]

[1] Stein, Sü.16, l.46(b)

[2] Stein, Sü.15, l.39(b)

Vaadeldes maismaatranspordi tähtsust kaubandusprotsessis, ei saa mööda minna Harald Steini kui veinikaupmehe ja importööri sidemetest Tartuga. Need on aastaringsed, ent ebaregulaarsed ning rahaliselt vähem mahukad kui sidemed venelastega. Alates 1756.a. hakkab Harald Stein juunior varustama Tartu kaupmeest Peter Reinharti veiniga. Kauba viib kohale mõni Steini voorimeestest, sageli Narva voorimehed.[1] Veini- ja viinavaadid pitseeritakse eelnevalt Tallinna Litsentsikontoris.[2] Tallinn-Tartu vahelise transpordi eest tuleb Reinhartil tasuda 3 rbl. Tartusse veetakse reinveini, muskaatveini, prantsuse põletatud viina ja hispaania veini.

Veinimüüki Tartusse näitab järgmine tabel:

aasta	1756	1757	1758	1759	1761
tehingu rahaline maht rbl.	206	690	450	54	183

1759.a. tekivad Steinil Reinhartiga arusaamatused kauba kvaliteedi pinnal ning Reinhart saadab kauba tagasi. Kuna Steinil teiste Tartu kaupmeestega sidemed puuduvad, siis on sellega veinimüük Tartusse häiritud.

---

[1] Firma voorimehed, kes sõitsid Narva ja hiljem ka Peterburi vahet, et viia sinna raha ja vahetada see vekslitega vastu.

[2] Stein, Sü.15, 1.26(b)

aasta	ostetud veini kogus okshoftides H.Stein juunior[1]	A.D.Stein[2]	kokku
1753	25	42	67
1754	57	39	96
1755	39		
1756	44		
1757	45		
1758	32		
1759	22		
1760	53		

Tabel 11. H.Stein juuniori ja A.D.Steini veiniimport

1742.-1750.a. Tallinna veini- ja viinaimpordi kohta käivate andmete põhjal võib aasta keskmiseks sisseveoks pidada 600 okshofti ümber.[3] 1753.a. moodustas Steinide poolt sisseveetav vein ligi kümnendiku Tallinna impordi kogumahust ning 1750-1760.a. võib neid lugeda veinikaupmeeste, mitte aga kórtsmike hulka. Ka importőőride reas seisavad nad 10 esimese seas. 1782.a. aadressraamatusse Steinid kui veini importőőrid siiski ei sattu, kuna Harald Stein juunior sureb 1763.a. või 1764.a.[4] jóudmata tavapäraselt abielluda ning saada Tallinna täieóiguslikuks kodanikuks.[5] Pärast tema surma algab Steinide veinikaubanduse, millega tegeleb nüüdsest vaid A.D.Stein, tagasiminek.

[1]Stein, Sü.15 [2]Stein,Sü.5

[3]Etzold,G. Op.cit.,S.96,98

[4]Viimased märkmed tema kohta pärinevad J.B.Steini pearaamatust 1765.a. Ilmselt on aga tegemist päranduse liinis likvideeritud võlaga, mis võeti 1765.a. Sellest ajast hakkab A.D.Steinile saabuma veksleid, mis kuulusid H.Stein juuniorile Amsterdami pankades.

[5]J.B.Stein saab täieóiguslikuks linnakodanikuks alles 1766.a.,

Johan Berend Stein ja tema tegevus kalevikaupmehena

Nagu teistegi käesolevas töös käsiteldavate kaupmeeste eluloolised andmed on ka Joh. Berend Steini biograafia äärmiselt napp. Peale isa surma viibis ta korduvalt Peterburis. Kuni 1752. aastani nimetab Anna Dorothea Stein oma raamatupidamisdokumentides kaaskaupmeheks ehk n.-ö. osanikuks. Siis alustab Harald Steini vanem poeg iseseisvat kaupmeheteed ning avab omaette tegutseva kaleviäri, mida võib nimetada ka tütarfirmaks, kuna algkapital pärineb firmalt, s.t. A. D. Steinilt. Kaubanduslikud ja rahalised sidemed ema ja poja vahel on ärilist laadi ning põhinevad bilansinõuetel. Johann Berendi kalevikauplus asub esialgu Olevi kiriku tänaval[1] [1] majas number kolm. Selle eest maksab ta 14 rbl. 40 kop. üüri. Ette rutates võib öelda, et ka Harald Stein seeniori vanem järeltulija on edukas kaupmees ja finantsist. Vaatamata kõigele, nii ärialasele edukusele kui ka soliidsele päritolule peab ta leppima vaid kuuluvusega Mustapeade vennaskonda, kus ta 1766. aastaks jõuab oldermani ja korneti seisuseni. Ent alles abiellumine Maria Riesenkampfiga, 1759. aastal surnud bürgermeistri ja gildikaupmehe tütrega annab Johann Berend Steinile võimaluse hõivata 1766. aastal koht Tallinna kodanike nimekirjas.[2]

---

[1] Stein Sü.11, l. 1.

[2] Das Revaler Bürgerbuch 1710-1786. Herausgeben von Georg Adelheim, S. 92.

1752. aastast saab alguse Johann Berend Stein raamatupidamine. Siit näeme, et noore kaupmehe rikkus seisnes esmajoones võlgades. Äri avamiseks ostab ta Jobst Rudolph Haeksilt 3580 rbl. eest inglise, hollandi ja Danzigi kalevit ja kangast. Algkapitali saab Berend Stein emalt. See on 1000 rbl. suurune summa, mis ei kuulunud tagasimaksmisele ja mida ta võla alla ei paigutanud. Kapitali hulka arvas Johann Berend ka oma 200 rublase raamatukogu ja 11 rbl. eest hõbedat.[1]

J. R. Haecksilt ostetud kaupade hinnad on väga lähedased hindadele, mida makstakse hollandi ja inglise kaupmeestele, s.t. omahindadele. Kaupade omahinnale arvestab J. R. Haeks juurde kulutuste (väljaminekute) protsendi, mis hollandi kaupadel on 11%[2], inglise kalevil 15%[3] ja Danzigi kangastel samuti 11%.[4]

Omaette lisakulutuse moodustab Johann Berendi jaoks valuutakursi arvelduses tekkiv vahe.

Kui Anna Dorothea Stein tasub 1752. a. Wakefieldist ostetud kaupade eest veksliga vahekorras 1 (naelsterling) = 4 rbl., siis Johann Berend tasub Haecksile inglise kalevi est vahekorras 1 = 492 kopikaga, seega läheb kaup[5] 18,7% võrra kallimaks.

Sama lugu on ka Hollandi ja Danzigiga.

---

[1]Stein Sü.11, l. 1, 2.

[2]Stein Ibid., l. 3.

[3]Stein Ibid., l. 4.

[4]Stein Sü.5, l. 18.

[5]Stein Sü.11, l. 5.

	Holland f	Inglise	Danzigi f
Pangakurss kaupade L.-Eur. ostmisel	1 f = 40 kop.	1 = 400 kop.	1 f = 20 kop.
Kurss, mille alusel Haeks paigutatud kapitali arvestab	1 f = 44 kop.	1 = 492 kop.	1 f = 28 kop.
J.B.Steini kahjum	10%	18,7%	19%

Oma vôlast tasub Joh. Berend igal aastal 1000 rubla ja vaid 1754. a. peab ta emalt laenu tegema, et ôigeaegselt aprillikuu esimestel päevadel oma vôlakohust täita. 1755. a. hakkab Joh. Berend Steini kalevikaubandus andma juba puhaskasu. Siis tasutakse viimane 600 rbl. suurune vôlg koos 6% intressiga.[1]

Esimesel kaubaaastal eraldatakse uute kaupade ostmiseks väike summa. Kasum peab tulema Haeksilt saadud kaupadest. Aja jooksul investeeringud kasvavad kuni saavutavad oma lae, s.t. turu piiratus muudab suuremad kapitalimahutused kalevikaubandusse môttetuks, ôigemini kahjulikuks.

Järgnevas tabelis on toodud investeeringud, mida J. B. Stein teeb uute kaupade hankimisel.

aasta	1752	1753	1754	1755
investeering rbl. kokku	228	786	1300	1773

aasta	1757	1758	1759	1760
rbl. kokku	2502	1842	1255	

[1] Stein Sü.13, l. 99 (b).

Inventuurid aastal 1756 näitavad 1832 rbl. suurust laoseisu. Seega on 4 aastaga turustatud 6119 rbl. eest kalevit keskeltläbi 1529 rbl. eest aastas, kusjuures see arv ei näita tegelikku kassakontot, vaid kapitalimahutust. Võttes arvesse keskmist kasumimäära 70-90% peaks aastane sissetulek-puhaskasu ulatuma 1300 rbl.

Tallinna 18. sajandi esimese kuuekümne aasta puhul ilmneb kapitali laiendatud taastootmine just piirsituatsioonides, nagu seda oli Joh. Berend Steini äri avamine ning tema kaubanduslik tegevus kolme aasta jooksul, mil ta vabanes võlgadest.

Sel perioodil ostis ta 2314 rubla eest kaupa ja tasus 3580 rbl. suuruse võla, seega pidid tema sissetulekud samal perioodil ületama 6000 rbl. piiri, kuna kaubanduslikele väljaminekutele lisandusid maja hooldamiseks ja isiklikuks tarbeks minevad summad. Raamatupidamismärgete põhjal kujunes J. B. Steini võlg likvideerituks 1755. aastaks.[1]!)

Seega pidi J. B. Stein nende kolme aasta jooksul müüma 2200[2] rbl. eest kaupa. Jälgides reaalse väljamüügi tabelit (tabel 12) näeme, et 2200-rublane läbimüük on reaalne ning see asjaolu tunnistab leitud kasumimäära paikapidavust.

Järgmistel aastatel saavutab J. B. Steini kaubandus stabiilse iseloomu ja ei laiene oluliselt.

Järgnev tabel toob andmed Joh. Berend Steini kalevimüügi ja importtehingute kohta.

---

[1]Stein Sü.24, l. 36 (b).

[2]Umbes samasuguse summa saame ka kasumimäära ja 1756. a. inventuuri tulemusi arvesse võttes.

Tabel 12

Joh. Berend Steini kalevikaubanduse põhijooned

Aasta	Turustab kaupa (rbl.)	Ostab sisse (rbl.)	Vahetatud veksleid (rbl.)
1759	1607	1255	
1760	1867	-	
1761	1450	1194	
1762[1]	2333	1290	
1763	1438	3656	
1764	1781	2157	57 287
1765	891	2370	
1766	597	660	29 340
1767	645		42 712
1768	494	1325	28 884
1769[2]			29 649
1770		(316)	6245
1771		(538)	
1772		1161	2554
1773		41	
1774		(275) 625	664
1775	2004	20 077	6586
1776	3210	2541	
1777	2194		

[1]Kuni 1762. aastani vahetas Joh. Ber. Stein veksleid vaid oma tarbeks, s.t. vastavalt impordiks minevatele kulutustele.

[2]Aastate 1769-1774 kohta puudub Annotatsioonimärkmeraamat, mille põhjal on tehtud kokkuvõtted aastase kaubakäive kohta.

Nagu näeme tabelist, algab 1762. aasta 512 rbl. suuruse tehinguga. Huvi äratab asjaolu, et kogu müüdud kangas on musta värvi.[1] On ilmne, et tegemist on keisrinna Jelisaveta Petrovna surmaga seotud piduliku leinatalitusega. Kuna Peterburi sadam oli sel ajal suletud, siis tuli matusetalituseks vajalik must kalev Riiast ja Tallinnast vankritega kohale vedada. Riiet osteti 20 tuhande rubla eest.[2] 1762. aasta kujunes läbimüügi poolest soodsaks ning järgmisel aastal hankis kaupmees 3656 rubla eest lausa rekordilises koguses uut kaupa.

Ent jälgides reaalse väljamüügi tabelit aastatel 1759-1764 näeme, et 2000-rublane sissetulek kalevipoes on optimaalne ning võib suureneda vaid eriolukordades. 2000 rubla pealt oleks puhaskasum 1081 rbl. Arvestades, et 1081 rbl. aasta sissetulek ületab ka Narva raehärra palga, siis võib arvatam et siit tekib jääkkapital, mille paigutamine kalevikaubandusse ei ole aga piiratud turu tingimustes vajalik. Võib-olla on see üks põhjus, miks J. B. Stein 18. saj. 60-ndate aastate keskpaiku hakkab tegelema mitmete teistegi äriasjadega peale kalevikaubanduse. Peale maakleriameti, millest tuleb juttu hiljem, püüab ta kaubelda ka rukkiga.[3] Mõneti soodustas seda kindlasti ka 1760. a. vaba viljakaubanduse taaskehtestamine. Ent 15 sälitise rukki müümine Hamburgi jääb ka viimaseks sellelaadseks tehinguks.[4] Veel ostab J. B. Stein 1765. a.

---

[1] Stein Sü.24, l. 18.

[2] Зутис Я.Я., op. cit., lk. 38.

[3] Stein Sü.36, l. 496-506.

[4] J.B.Stein müüb rukist 52,7 rbl. sälitis, seega on hind võrreldes 30-ndate aastatega tõusnud kolmekordseks.

Londonist kokku kallihinnalisi kelli 296 rubla väärtuses:

1 metallkell, mis maksab 3 naelsterlingit,
2 kuldkella, à 12 " ,
2 seinakella, à 4 " ,
7 hôbeuuri, à 2 3/4 " .[1]

Eriline nôrkus paistab kaupmehel olevat ka mahagonipuust raamiga peeglite vastu. Amsterdamist saabuvad saadetised tee, kohvi, ja suhkruga. Ent kôike seda on liiga vähe, et arvata, nagu kavatseks J. B. Stein nendega kauplema hakata. Huvi kalevikaubanduse vastu väheneb, kalevi import katkeb aastatel 1769, 1771. Ent 1770. aastast, kui tehingud vekslitega enam midagi sisse ei too, tuleb kalevikaupmehel pöörduda tagasi oma endise tegevuse juurde. Et oma poe kaubanduslikku konjunktuuri taastada, on ta sunnitud emalt - A. D. Steinilt vôtma vôlgu lubadusega aasta pärast tasuda. Ilmselt ei ole maakleriamet kaupmeest lôplikult laostanud, sest alates 1775. aastast muutub kalevi import regulaarseks ning kalevi väljamüük, mis 1767. aastast elas üle pikaajalist langust, saavutab oma endise taseme. 1772, 1774. a. kaleviostud, mida J. B. Stein emalt teeb, vôivad tähendada ka seda, et Anna Dorothea Brockhausen, kes 1720. aastal oli abiellunud Harald Steiniga ning peaks nüüd juba üle 70 aasta vana olema, hakkab oma kalevikaubandust likvideerima vôi müüb selle soodsa hinnaga üle Joh. Berendile. 1777. a. inventuuri pôhjal selgub, et Joh. Berendi poe kangalaos on 4929 rbl. eest kaupa. Kui arvestada 1775.-1776. a. suurt läbimüüki - ligi 2500 rbl. eest aastas, siis vôib oletada, et selline suur laojääk tekkis tänu môlema poe ühinemisele.

---

[1] Stein Sü.36, l. 53.

18. sajandi 60-ndad aastad toovad Tallinna kaubandusse üldist elavnemist. 1765. a. ületab siin import 400 tuhande rubla piiri. Kasvab küll ka eksport, ent jääb esimesele siiski kuni 1771. aastani veel ligi poole vôrra alla.[1]

Impordi kiire kasv ka edaspidi tähendab, et linn on üle saanud senisest turukitsikusest. Nagu II peatükis nägime, ei tähenda negatiivne kaubabilanss pôrmugi seda, et impordist tuleks loobuda. Seda muidugi tingimusel, et on koht kust hankida hollandi ja nüüd juba ka inglise vekseleid. Viimased saavadki Joh. Berend Steini edaspidise nüüd juba finantstegevuse objektiks.

Sellega kasvab vajadus vekslite järele. 18. sajandi teisel poolel ei tohiks see eriti tôsine probleem olla, kuna kaubandusbilanss oli alaliselt niigi positiivne. Ent 18. sajandi keskpaigaks oli säilinud küll Peetri protektsionistliku kaubapoliitiks vorm. Sisu oli aga môneti muutunud. Üheks põhjuseks oli siin 1734. a. sôlmitud Vene-Inglise kaubandusleping, mis teoreetiliselt nägi ette privileege môlema riigi kaupmeeste jaoks, reaalsed olud tôid aga kasu just Inglise kaupmeestele. Selle lepingu põhjal vôisid inglased tasuda tolli eest tsaaririigi käiberahas,[3] vôisid vedada välja kôiki asju ja kaupa, mis Venemaal valmistati ja kaubelda kôigi välismaiste ja Lääne-Euroopa kaupadega.[4] Need ja paljud teised kaubanduslikud privilee-

---

[1] Elias, op. cit., tabelid lk. 198-199.

[2] Sellega paralleelselt suureneb ka eksport, ent ühele tasemele jôuab see vaid 1771. a. seoses viljahindade järsu tôusuga Revalsche Wöchentliche Nachrichten.

[3] 125 kop. ühe riigitaalri eest.

[4] Покровский , op. cit., lk. 99.

gid võisid inglise kaubanduskapitali ülemvõimuni. Tekkis olukord, kus vene importöörid olid inglise kaubafirmadest täielikult sõltuvad, kusjuures viimased domineerisid vahendajate ja komisjonikaupmeeste rollis vene kaupmeeste ja Lääne-Euroopa teiste riikide vahel.[1] Inglise kaupmehed vedasid Venemaalt tohututes kogustes laevanduses vajaminevaid materjale ning jõudsid isegi selleni, et hakkasid omal käel enne väljavedu toorainet töötlema. Steini firma tegevuses kasvab inglise vekslite osatähtsus. Kui 1750. aastatel toimus kogu kaubavahetus hollandi vekslite arvel, millest suur osa saadi Peter Göttelt Narvast, siis 1760. aastatel hakkab liikuma rohkem inglise veksleid.

Inglased saavad seeläbi ka tohutuid kasumeid. 1750-1760. a. langeb rubla kurss inglise naela suhtes 20%, s.t. juba ainuüksi veksli müük kujuneb kasulikuks. Inglastel on vaja vene raha, et osta vene kaupu, mille siseturu hindasid rubla kursi muutused kõigutanud ei ole. Antud olukorras on veksel inglaste jaoks spekulatsioonivahend. Tallinna kaupmeestele tõotab veksel aga ka sellises olukorras 60-70% kasumeid importtoodete müügist.

Johan Berend Steini sidemed inglise kaupmeestega tugevnevad aasta-aastalt. Esialgu osteti kalevit vaid Wakefieldi firmalt Richard & John Milnes, mis 1736. aastast nimetatakse ümber Roberts & Pen Milnes'iks.[2] 1757. a. laieneb kauba import ka Leedsi arvel, kus tekkivad äriside-med firmaga Henry Ibbetson & Koster.[3] 1762. aastast saadab lõviosa Leedsi kaupadest Dercey Molynex, kusjuures sel perioodil nõrgenevad sidemed Wakefieldiga.

---

[1] Покровский, op. cit., lk. 120.

[2] Stein Sü.5, l. 49 (b).

[3] Stein Sü.11, l. 23 (b).

1759. a. saab Johann Berend esimese 600-rublase veksli Peterburist firmalt Arbuthnot & Ritter[1] ja 1758, 1759. aasta jooksul vahetab vekslite vastu raha 1668 rbl. eest teise Peterburi firmaga Gerard Heinrich Götte. Vahemikus 1761-1765 vahetab Johann Berend Stein inglise Peterburi firmaga Ritter Thorton & Cayley juba 66 tuhande rubla eest veksleid. J. B. Steini pearaamatus avatakse uus arve - "Diverse Debitores & Creditores von Wechseln"[2], mille põhjal selgub, et Joh. Berend Steini vahendusel on 1763.-1765. a. jaanuarini vahetatud 55 tuhande rubla eest veksleid, kusjuures kõik need on saadud firmalt Ritter Throton & Cayley. Kahjuks ei ole võimalik selgitada, millist sissetulekut sai kaupmees oma maakleri ja vahetalitaja töö eest, ent järgneval 10 aastal jätkab ta innukalt seda tegevust.

Allikate põhjal võib järeldada, et selleks ajaks on käiberahade hulk mitmekesistunud. Sageli vahetatakse vekslite vastu vene assignaate.[3] 1776. a. saadab J. B. Stein Peterburi 500 rubla eest münte, mille hulgas on 9 1/2 gini, 95 ungari ja toskaana taalrit, 103 veneetsia tukatit ja 29 hollandi taalrit.[4] Ilmselt on Tallinna turul käibes ka teiste maade valuutat. Eelnevatel perioodidel seda täheldada ei saanud.

Nagu juba öeldud, ei vaheta Stein veksleid enda jaoks, vaid poolele Tallinna kaupmeeskonnale, kelle hulgas on sellised nimed, nagu Clayhills, Meyer, J. N. Wilcken, bürgermeister Riesenkampf ja paljud teised. Iseloomulik on

---

[1]Stein Sü.9, l. 99.

[2]Ibid., l. 136.

[3]Stein Sü.33, l. 12 (b).

[4]Ibid., l. 7 (b).

veel see, et olukorras, kus Tallinna kaubanduse bilanss paraneb, s.o. 1770-1772 ja eksport vôrdsustub ajutiselt impordiga, langeb järsult nôudmine vekslite järele ning viimane asjaolu sunnib ka maakler Joh. Berend Steini tagasi pöörduma tavapärase kalevikaubanduse juurde.

FIRMA STEIN AASTAIL 1777-1795

Johann Berend Stein - Steini firma viimane omanik

Nagu juba märgitud, asus 1777. aastast Steini firma etteotsa Johann Berend. Laiade välissidemetega kaupmees pidi hästi tundma tolle aja rahanduse ja kaubanduse kôiki iseärasusi.

Peale kalevikaupluse jäi Joh. Berendile ka üks kôrts ja lubjatootmisest saadavad sissetulekud. On ilmne, et Johann Berend Steinile jääb sellest väheks. Oma isa eeskujul paisùtab ta oma tegevussfääri niivôrd laiaks, et jääb seletamatuks, miks 1785. a. Eestimaa aadresskalendris paigutatakse ta kalevikaupmeeste hulka.[1]

Kuna aga see nii on, siis vaatleme esmalt tema kalevikaubandust. Järgnev tabel kajastab kalevipoe läbimüüki, esimeses lahtris sularaha eest, teises vôlgu (arvele) ning kolmandas kogu aasta läbimüüki.[2]

Aasta	Sularaha eest (rbl.)	Arvele (rbl.)	Kokku (rbl.)	Import[3] (rbl.)
1	2	3	4	5
1775	798	1206	2004	
1776	1390	1820	3210	
1777	679	1515	2194	1856
1778	626	1400	2026	798

[1] Lief- und Ehstländische Staats- und Adresskalenders 1785 zweite Abteilung, S. 75.

[2] Stein, H. 34. Tabel koostatud märgitud annotatsiooniraamatu pôhjal.

[3] Stein Sü.11. Faktuuri- ja inventariraamatu pôhjal. Alates 1780. aastast muutuvad sissekanded segasteks ja ebaregulaarseteks, seetôttu on kasutatud ka Stein Sü.37.

1	2	3	4	5
1779	395	891	1286	999
1780	266	1203	1469	845
1781	268	1002	1270	805
1782	684	861	1545	-
1783	168	503	691	1764
1784	215	340	555	2500
1785[1]	302	302	604	
10 a. peal.	5811	11 043	16 854	66% kaupadest müüdi arvega (võlgu)

Johann Berend Steini import jätkub traditsioonilisel kujul. Nüüd aga on endiste arvukate vahendajate asemel tekkinud kaks kindlat meest Lüübekis ja Hamburgis. Lüübekis on selleks August Gotlieb Koch, Hamburgis Berend Rodde. Need mehed organiseerivad nüüd nii tellimused kui ka vaheoperatsioonid. Tähtsamad kaubasaatjad on firmad Dercey Molynex ja Clayton Storey & Strother Leedsist, Gillis Schorn & Co Aachenist. Veel saadakse kalevit ka Ensivalist ning Burtschiedist. Kasvanud on vahendaja August Gotlieb Kochi osa, kasutades Lüübeki turgu valib ta ka ise kaupu, et neid Tallinna saata. Võib märkida, et kalevi omahinnad on ühtlustunud ning erinevate kalevisortide nomenklatuur märksa väiksem.

Analüüsides väikest võlaraamatut[2] hakkab silma, et Johann Berend Steini sidemed vene kaupmeeste, käsitööliste ja ohvitseridega on väga tihedad. 328 kliendist, kelle nimed võlaraamatus alfabeedis asusid, olid 149 venelased. Seega

[1] Stein Sü.34. Annotatsiooniraamat lõpeb 1785. a. oktoobriga.

[2] Stein Sü.27.

31%. Üldiselt võib Johann Berend Steini pidada populaarseks kaupmeheks. Oli ju Tallinnas üldse sel ajal vaid ümmarguselt 10 tuhat kodanikku, kui arvestada, et võlaraamatus asus umbes 66% ostutehingutest[1], siis võib oletada J. B. Steini kalevipoodi külastas kuuesaja inimese ringis.

Üldiselt ei saanud kalevikaupmees liigse ostjaskonna pärast kurta. Järjekorda selles poes ei tekkinud, sest ka kõige pingelisematel hooaegadel ei käinud poes kordagi üle viie ostja päevas, kes siis ka kalevit ostsid. Tavaliselt piirdus päeva keskmine ostjate arv 2-3. Ent üpris sageli ei ostetud üldse midagi.

Kui arvestada kõige suurema läbimüügiga 1776. aastal, turustati 3210 rbl. eest kaupa, siis tuli kaupmehel müüa keskeltläbi 9,9 rbl. eest kaupa päevas.[2] Ühe küünra kalevi keskmine hind kõikus 1 rbl. ja 1 rbl. 60 kop. vahel ning alla 6 küünra kalevit osta ei olnud mõtet. Näeme, et keskmine kaleviost lõppes harilikult 6-8 rbl. suuruse sissetulekuga. Flanelli, Boikajt. odavamate materjalidega oli muidugi olukord teine. Nende küünar maksis 28-40 kop. ning siin tuli kaupmehel leppida juba 2-3-rublase arvega.[3] Kui 1731. aastal maksis 8 küünra suurune kalevitükk, millest sai teha vaid ühe kleidi, 26 riigitaalrit, s.t. 20 rbl.,[4] siis sajandi viimasel veerandil võib samuti osta 2,5-3,5 rubla eest küünra kalevit,[5] ent hoopis sagedamini

---

[1] Nende võlgnikega võisid olla ka mingid ärilised sidemed, s.t. Stein kandis võla mingi tehingu arvele.

[2] Pühapäev maha arvatud.

[3] Stein Sü.34. Analüüsitud Annotatsiooniraamatu põhjal.

[4] Etzold, op. cit., S. 92: 1 ellen = seega 2,5 rbl.

[5] Näit.: Stein Sü.34, l. 69.

lepiti odavamaga, mille hind ulatus 80 kopikast kuni rublani küünra eest.[1] Seega võis saada kuni kolm korda odavama hinna eest vajaliku riideeseme. Seetõttu on loomulik, et odavamad materjalid on poes taganõutavamad ning sellest kõneleb 1783. a. inventuur, mille põhjal saame teada, et inglise kalevit on laos järgi 463 rbl., hollandi suhteliselt kallimat kalevit aga 813 rubla eest.[2] Kokku oli laoseis 1428 rbl.[3] Kuna hollandi ja inglise kalevi kokkuost on aastate jooksul püsinud võrdses vahekorras, siis võib arvata, et ostjaskonna sümpaatia kaldub enam odavamate inglise kalevite kasuks.[4]

Ostjaskonda puudutava analüüsi lõpetamiseks võib teha oletuse, et see 34% kaupadest, mis tasuti sularahas, läheb sotsiaalselt madalamate rahvastikukihtide arvele, nagu päevatöölised, teenijad jne., sest nendele tavaliselt võlgu ei antud.

Oluline on siinkohal märkida, et ei 1778.[5] ega 1783.[6] aasta võlgnike nimekirjas ei ole ainsatki eesti rahvuse esindajat.

Järgnevalt toome J. B. Steini poolt kalevi müügil antud laenude summad rublades:

Aasta	1777	1778	1782	1784
Rbl.	2552	2030	1890	1584

Kaupmehe võlgnike hulgas oli alati ka palju aadlimehi. Ilmselt oli see üks põhjuseid, miks Joh. Berend Stein

---

[1] Näit.: Stein Sü.34, l. 93.

[2] Stein Sü.11, l. 106.

[3] Ibid., l. 87. (1777. a. inventuur andis tulemuseks 4529 rbl.).

[4] Inglise kalevid on keskmiselt 15-25% odavamad.

[5] Stein Sü.11, l. 94-96 (b).

[6] Ibid., l. 107-108.

pidi laiendama oma kaubanduslikku tegevust ka põllumajandussaaduste arvel. Nii ostis ta kokku või sai võla katteks 1779. a. 3,5 leisikat võid (30 kilo), mett 172 kilo ehk 20 leisikat, linnaseid aga 25 sälitist. Sagedased on ka põletatud viina ostud. Seda saab J. B. Stein 1779. a. 9 fassi. Neid kaupu ostab ta ka maakler Hunniuse käest.

See fakt iseenesest sunnib arvama, et Stein veab põllusaadusi ka välja. Üldiselt kujunevad tema väliskaubanduslikud sidemed ärmiselt laiaulatuslikeks ja mahukateks ning kaugeltki mitte alati ei ole võimalik seletada nende tegelikku sisu. Samaaegselt Lääne-Euroopa ärisidemete laienemisega hakkab J. B. Stein laiendama sidemeid ka Moskva suunas. Siin kujuneb alaliseks partneriks keegi Carl Melly. Võib arvata, et on kujunenud kaubaliin Carl Melly ja August Gottlieb Koch Lüübekis, sest Joh. Berend Stein saadab sageli Moskvasse kaupade vahendamisel tehtud kulutuste kohta arveid.[1] Huvitav on see, et need kaubad liiguvad läbi Tallinna ning saadetakse vankriga Peterburi.[2] Nagu selgub, on see vahendaja roll tagasihoidlik selle äri kõrval, mida Joh. Berend Stein ajab tegelikult Lüübeki kaupmehe Kochiga. Ka siin on Stein küll vahendaja rollis, ent sellest saadavad kasumid peaksid olema küllaltki suured.

Tegemist on suurejoonelise nahaäriga. 1782. a. tollitariifid keelasid ja piirasid toormaterjalide väljavedu. Siia alla kuulus ka toornahk.[3] See fakt komplitseeris Tallinna kaupmeeste olukorda, kuna takistas traditsioonilise eksportartiklitega, nagu purjeriie, juhtnahk ja lina

---

[1] Näit.: Stein Sü.31, l. 38, 39.

[2] Stein Sü.31, l. 39 (b).

[3] Elias, op. cit., lk. 76.

kauplemast. Ent töödeldud kujul vôis kôiki neid materjale soodsamalt välja vedada. Siin näebki J. B. Stein järjekordset teenimisvôimalust. Ta sôlmib lepingu. Ühelt poolt Kochiga Lüübekis ja teiselt poolt nahaparkalitega on J. C. Temper, C. T. Steinberg jt., hakkab neilt nahka kokku ostma ning saadab selle Lüübekisse. Peale nahkade ostab ta ka sadulaid jm. Sadula hind kôigub 2,5 rbl. ringis, töödeldud nahk maksab 5-10 rbl.[1] Kahjuks pole teada, palju maksab nahktoodete eest A. G. Koch Lüübekist. Sarnaste tehingute pikaealisus lubab eeldada, et Steinile on need kasulikud. Esimesed andmed Steini ja Kochi nahaärist on 1775. aastast.

Järgnev tabel näitab aastate lôikes J. B. Steini ja A. G. Kochi kaubavahetuse mahtu rublades.

Aasta	Rbl.	Aasta	Rbl.
1778	2420	1785	6705
1779	6726	1786	259
1780	6890	1787	3801
1781	6260	1788	227
1782	10 065	1789	5671
1783	9878	1791	4151
1784	15 681		

Koos nahaga saadab Stein Lüübekisse ka rukist: näiteks 1782. aastal saab A. G. Koch 40 sälitist hinnaga 45 rubla tk. Rukki ja teiste pôllumajandussaaduste ekspordis aga J. B. Steini puhul midagi regulaarset ei kujune. August Gottlieb Koch saadab Joh. Berend Steinile nahkade

---

[1] Stein Sü.38, l. 206. 2 .

[2] Stein Sü.31, l. 86. 9.

eest hollandi ja Lüübeki veksleid. Osa nendest läheb kalevi eest tasumiseks, ent suurem osa jääb Steinile. Nahaparkalid saavad nende tehingute eest hästi makstud, aga vene tsaaririigi käiberahas. Seetõttu on alust arvata, et parkalid on need nahad algselt ise välja ostnud. Näiteks 1781. a. saab meister Temper selle tehingu eest 1650 rbl.[1] Ent ka Johann Berend Steini pole põhjust pidada omakasupüüdmatuks, sest vekslid, mis jäävad üle importtehingutest, müüakse kõik Tallinna rikkamatele kaupmeestele, nagu Caspar Höppenerile, Georg Wilhelm Feliciusele, I. N. Wilkenile, C. Seebeckile ja teistele.

Ent kalevikaubanduse ning maaklerina sai Johann Berend Stein lisa ka lubja tootmise ning veinikeldri arvelt. Veinikelder oli saadud päranduseks emalt ning andis alalist sissetulekut. Aasta keskmine läbimüük võis olla 1200-1500 rbl. ringis.[2] Teoreetiline kasum ulatus 600-700 rublani aastas. 1779. aastal hakkab Stein uut kõrtsi ehitama. Selleks palkab ta arhitekt Schultzi, kellele makstakse 1779. a. 23,5 ja 1780. 32,80 rbl. Kõrts valmib 1781. a. paiku. Võib arvata, et või, linnased, mesi ja põletatud viin lähevad kõrtsi tarbeks. Kuna Stein veini ei impordi, vaid ostab vahetevahel vaid harvad kogused odavat Essigit importöörilt, siis müüakse tema kõrtsis põletatud viljaviina ning seetõttu ei ole õige rääkida enam veinikeldrist.

Lubjatootmise kohta täpsem informatsioon puudub. On vaid

---

[1] Stein Sü.31, l. 39; 39 (b).

[2] Arvutused teostatud Stein Sü.38 põhjal, kus on toodud veinikeldri läbimüük kuude kaupa.

teada, et see jätkub kuni Joh. Berend Steini surmani ning et lupja saavad nii nahaparkalid ning osa sellest kulub ära uue kôrtsi ehitamisel.

Kalevikaupmees ja siidi- ja kalevikompanii olderman ei piirdu ainult ärialase tegevusega, vaid vôtab jôudumööda osa ka linna poliitilisest elust.

Seoses Katariina II reformidega likvideeriti linna omavalitsus - raad ning moodustati riiklikud valitsusorganid, mille määramiseks kuulutati välja valimised. Need toimusid 6. novembril 1783. aastal.[1] Valimistest vôttis osa 326 linnakodanikku ning leidis aset Suure Gildi hoones. Magistraadi koosseisu valiti ka kaubafirma omanik, Siidi ja Kalevikaupmeeste kompanii olderman Joh. Berend Stein. Tema ametiks sai nüüd ka aumeeste kohtu kaasistuja linnamagistraadis ning sellel kohal püsis J. B. Stein 1792. aastani.

Firma Stein osatähtsuse määramisel Tallinna viimase veerandi kaubanduses tuleb esmajoones arvestada, et J. B. Steini vôib nimetada ka eksportööriks, kuna tema ostab kokku väljasaadetavad nahad ja rukki ning saadab need laevaga Lüübekisse. Tallinna ekspordi kogumaht on 1780. aastatel kôikuv. Nii eksporditakse 1780. a. 151 tuhande rbl. eest kaupa, järgmisel aastal 344 tuhande rbl. eest, ning 1784. a. 443 tuhande eest. Nendel aastatel vahendas 9-10 tuhande rbl. eest kaubatehinguid ning seega peaks mahtuma 15 kuni 20 tähtsama eksportööri hulka. Steini impordi osa oli Tallinna tingimustes tähtsusetult väike.

---

[1] Elias, op. cit., S. 86.

[2] Sünniaja kohta puuduvad täpsed andmed, ent arvestades, et Harald Stein senior abiellus Anna Dorothea Steiniga 1720. a. ning et Johann Berend oli nende vanim poeg, siis vôib oletada, et ta sündis 1721.-1722. aastal.

Hinnates Joh. Berend Steini kaubanduslikku tegevust, võib kinnitada, et ta läheb kaasa sajandi lõpus üha laienevate kaubandusvõimalustega ning arvestab oma suhetes ostjaskonna ja teiste kaupmeestega reaalselt valitsevaid olusid. Joh. Berend Steini lähenemist kaubandusele võib nimetada tolle aja kohta liberaalseks. Võib arvata, et nii lai tegevussfäär, nagu see ilmnes Joh. Berend Steini puhul, ei olnud sajandi viimasel veerandil enam harukordne nähtus. Olulise tõuke andis kaubanduse üldisele laienemisele Katariina II poolt vabakaubanduse kehtestamine ning Vene ja Eesti alade administratiivne ühendamine. See viis kaubavahetuse kiirele kasvule. J. B. Steini kaubasidemed Moskva ja Peterburiga olid küll suhteliselt vähemtähtsad, ent kõnelevad sellest, et Joh. Berend Stein mõistis laiema turu vajalikkust, sellega kaasnevaid eeliseid, ning ei jäänud püsima oma kalevipoe leti taha.

Johann Berend Stein suri 1795. aastal. Pearaamatu põhjal otsustades võib oletada, et aktiivsest kaubanduslikust tegevusest loobus ta 1791. aastal.[1] Pärandusasjade selgitamisel ilmnes, et vaatamata viimaste aastate passiivsele kaubanduslikule tegevusele jäi Johann Berend Steinist maha 7210 rubla eest võlgnikke.

---

[1] Elias, op. cit., S. 119.

KOKKUVÕTE

Kaubanduslikud olud 18. sajandi Tallinnas olid komplitseeritud. Ühelt poolt ahistas neid suurte kaubalinnade Riia ja Peterburi konkurents. Teiselt poolt tollipiirid ja mitmesugused ekspordipiirangud. Positiivselt mõjus Tallinna kaubandusele madal tollitariif ja Tallinna sõjasadamaks muutmine, millega kasvas tunduvalt tarbijaskond, eriti luksuskaupade kui küllaltki tähtsa importkaubaartikli osas.

Steini firma alustas talupojakaubandusega ning vähemal määral ka kalevikaubandusega, hakates aegsasti orienteeruma välissuhetele. Firma asutaja ja juht Harald Stein arendab esialgu kahepoolset kaubandust, s.t. kaubavahetust. Hankides vajaminevad vahetuskaubad talupoegadelt ja aadlikelt soola, tubaka jt. talupojakaupade vastu, pakub ta importööridele-suurkaupmeestele soodsa hinnaga rukist, linnaseid jt. talupoegadelt ja aadlikelt saadud importkaupu, et selle arvel tagada endale ligipääs Lääne-Euroopa turgudel maksvatele vekslitele kui rahakaubale. Nii avanevad talle võimalused hankida üha suuremas koguses importkaubandusega tegutsemiseks vajalikke hollandi, inglise ja Lüübeki vekseleid.

Ainult üldiselt võib oletada, millist kasumit sai ta talupojakaubandusest, ent konkreetsemalt teame, et import-

kaubanduse arvelt saadav kasum annab võimaluse oma äritegevust tunduvalt laiendada, kuna keskmise käibekiiruse juures jääb kuni pool realiseeritud importkaupade maksumusest kaupmehele puhaskasuna. Sellistes tingimustes laiendas Stein oma äritegevust kuni saavutas lae, kus turu piiratus ei andnud võimalusi suurematekс investeeringuteks.

Tingimustes, kus kaubanduspoliitika kärbib oluliselt ekspordivõimalusi, loobub H. Stein talupojakaubandusest ning arvestades asjaolu, et ekspordipiirangud mõjutavad kogu Tallinna kaubandusolusid, loob soodsad suhted Narva eksportööriga, kelle tegevust väljaveo piirangud vähem mõjutavad. Tänu viimastele jätkuvad H. Steini vekslihanked ja jätkub ka kalevikaupade sissevedu.

Harald Stein seenioril on kaubanduslikud sidemed esmajoones Madalmaade kalevifirmadega Aachenis ja Vervieris ning inglise kalevitootjatega Wakefieldis. Olulisel kohal importdiahelas püsivad alaliselt Lüübeki ja Hamburgi kaupmehed kui vahendajad, kes hoolitsevad kaupade jõudmise eest Tallinna, aga ka kui kaubahankijad. Amsterdam on H. Steini jaoks esmajoones finantskeskus, kelle kaudu toimub kaubasaadetiste eest tasumine. Aastatel 1742 ja 1750 moodustab kalevi ja teiste kangakaupade import ligi poole Tallinna koguimpordist.[1] Steini sisseveo maksumus on sellest umbes 3-4%. Selline tagasihoidlik osatähtsus sunnib oletama, et Steini firma näol on Tallinna oludes tüüpilise kaubandusega ning töös kirjeldatud Steinide kauba-raharinglus ei ole Tallinna oludes mingil määral erandlik nähtus.

---

[1] Etzold, Op. cit., lk. 91.

Paralleelselt kalevikaubandusega tegelevad Steinid ka lubjatootmisega. Olles üürinud linnalt lubjaahju, korraldavad nad lubjatootmise ning saavad selle pealt regulaarselt kasumit, mis Steini eluajal on isegi kuni 3000 rbl. aastas. 1736. aasta paiku asutab Harald Stein veinikeldri, kus müüb Hamburgist ja Lüübekist toodud veine ja viinu.

Peale Harald Stein seeniori surma 1750. a. asub tema kohale firma etteotsa lesk Anna Dorothea Stein, sündinud Brockhausen ja pärit kaupmehe perekonnast. Anna Dorothea kaubandusalased teadmised on piisavad, et firma võiks endist viisi ilma eriliste raskusteta edasi tegutseda. 1752. aastal tekkib põhifirma baasil kaks tütarfirmat, mida hakkavad juhtima Harald Stein seeniori ja Anna Dorothea pojad Johann Berend ja Harald Stein juunior. Harald Stein juunior asutab oma veinikeldri, alustab tegevust ka veiniimportöörina. Luues sidemed Prantsuse veinifirmadega Bordeaux's võib Harald Stein juuniori pidada selles osas pioneeriks, kuna 1750. aastateni sellelaadsed kaubasidemed Tallinnal puudusid.

Otse Bordeaux'st toodud vein tuleb kaupmehele odavalt kätte ja võimaldab suuri kasumeid. Arvestades H. Stein juuniori ning A. D. Steini veiniimpordi summaarset kogumahtu 1750. aastate alguses, võib arvata, et selles osas sattub firma Tallinna kümne suurema veiniimportööri hulka.

Harald Stein juunior proovib oma äri mitut moodi laiendada ning hakkab kaupa ka hulgi turustama. Seetõttu tekivad tal sidemed vene kaupmeestega ning Tartu veinikaupmehe Peter Reinhartiga. H. Steini juuniori poolt imporditud veinid leiavad tarbija Tveris, Jaroslavlis, Tuulas jt.

vene linnades. Harald Steini ettenägelikkus ja head suhted vene rahvusest kaupmeeste ja käsitöölistega toovad veinikeldrisse juurde arvukalt ostjaid ning tugevdavad tema konkurentsivõimet teiste samalaadsete Tallinna ettevõtjate hulgas. Harald Stein juunior sureb 1765. aasta paiku ning tema veinikelder läheb Anna Dorothea Steinile.

Johann Berend Steini, Harald Stein seeniori vanema poja kaubanduslik tegevus kujuneb pikaealiseks.

Alguse saab see kalevikaubandusest. Alustades 3600 rubla suuruse võlaga on tema kaubanduslik kasum piisav, et see võlg 3 aasta jooksul tasuda ja selle aja sees veel 3 tuhande rubla eest kaupa jurde vedada. Pärast seda saavutab Joh. Berend Steini kalevikaubandus oma lae. Mõne aja tegutseb kaupmees endist viisi edasi, tuues oma kaupa Inglismaalt ja Madalmaadest. Joh. Berend Steini ja Harald Stein juuniori vekslihanked kulgevad esialgu endiselt Narvast. Kuid Joh. Berend Stein hakkab tugevdama sidemeid Peterburi inglise firmadega. 1760. aastate alguses paigutab ta oma jääkkapitali vekslitesse ning hakkab neid kokku ostma inglise firmalt Ritter Thorton & Cayley. Neid müüb ta edasi Tallinna kaupmeestele ning 1760. aastate keskpaigaks ulatub tema poolt vahendatud vekslite hind 29-st tuhandest 42 tuhandeni, seega veidi vähem kui 1/10 Tallinna 1765. aasta impordist.[1] Edukas maakleritegevus taandub 1771. aastal, kuna Tallinna positiivne kaubabilanss vähendab vajadust hollandi vekslite järele.

Mõne aja tegutseb Joh. Berend Stein edasi kaupmehena, siis aga hakkab töödeldud nahaekspotööriks. Sõlminud lepingu G. A. Kochiga Lüübekis kujunevad nende vahel sidemed,

---

[1] Etzold, op. cit., lk. 98.

mis kestavad kuni Joh. Berend Steini kaupmehekarjääri lõppemiseni Kuni 1790. aastani vahendab Joh. Ber. Stein nahasaadetisi Lüübekisse, ostes seda kokku Tallinna parkalitelt. Aasta rahakäive sel perioodil ulatub kuni 10 tuhande rublani. Naha vastu saadetakse Tallinnasse hollandi ja Hamburgi veksleid, mida Joh. Ber. Stein Tallinnas edasi müüb.

1777. aastast, pärast oma ema surma pärib Johann Berend Stein, kogu firma, sealhulgas ka ühe kõrtsi ja lubjast tulevad sissetulekud. Sidemed aadlikega soodustavad kaubanduslikke tehinguid, mille käigus Joh. Ber. Stein saab linnaseid, põletatud viina, vilja, võid ja mett. Osa sellest kasutab ta oma kõrtsis, kus nüüd müüakse kohalikku põletatud viina.

Joh. Berend Stein kasutab oma kaubandusliku karjääri jooksul mitmeid võimalusi kapitali paigutamiseks. Erinevalt püsinud tavadest paigutab ta seda ka käsitööndusesse - nahaparkimisele. Seega paigutati kaubanduslikku kapitali 18. saj viimasel veerandil ka käsitööndusliikesse ettevõtetesse. Manufaktuurtootmiseni J.B.Stein ei jõua. Põhjuseks on siin kehtivad käsitööndust puudutavad reglemendid, mille kandjaks on feodaalsed linnaprivileegid.

Tallinna kaubafirma Stein eksisteerimise lõpetab Johann Berend Steini surm 1795. aastal.

18. mai 1984.

KASUTATUD KIRJANDUS

Marksismi-leninismi klassikud

Marx, K. Kapital. I kd. Tln., 1953.

Käsikirjalised materjalid

Nõmmik, I. Tallinna kaubandussidemed Rootsiga. TRÜ diplomitöö. Juhend. H.Piirimäe. Trt., 1975.

Videvik, I. Inglise kaupmeeste tegevus Narvas 18. sajandi lõpus. TRÜ diplomitöö. Juhend. H.Piirimäe. Trt., 1975.

TR Ajaloomuuseumi arhiivi /D/ fond.Fond 127,nim.1,sü.1-45.

Käsiraamatud

Hoft, C. F. Allgemeine Buchhaltungsregel für angehende Kaufleute. Magdeburg, 1786.

Intellmann, J. D. Arithmetischer Wegweiser. Magdeburg, 1936.

Leipziger Handwörterbuch der Handlugscomtär- und Waarenkunde. Bd. I-III. Leipzig, 1819.

Licent-Ordnung: Riga, Reval, Narva, Pernau, Habsahl, Arendsb. Sthlm., 1662.

Long, I. De koophandel von Amsterdam. 2-3 deel. Rotterdam, 1980

Maasz und Gewicht in alten und neuen System. Berlin, 1871.

Tabellarische Übersicht der Maasse und Gewichte. Dorpat, 1829.

Kirjandus

Adelheim, G. Die Genealogie der alten Familien Revals von Heinrich Laurenty. Reval, 1925.

Dorošenko, V.V., Harder-Gersdorff, E. Ost-Westhandel und Wechselgeschäfte zwischen Riga und westlichen Handelsplätzen: Lübeck, Hamburg, Bremen und Amsterdam (1758/1759). - In: Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. Bd. H.

Dorošenko, V. V. Quellen zur Geschichte des Rigaer Handels im 17.-18. Jahrhunderts und ihrer Erforschung. - In: Seehandel und Wirtschaftswege Nordeuropas im 17. und 18. Jahrhundert. Ostfildern, 1981.

Eckardt, J. Livland im achtzehnten Jahrhundert. Bd. I: Bis zum Jahre 1766. Leipzig, 1876.

Eesti majandusajalugu. Peatoim. H.Sepp. Trt., 1937.

Eesti NSV ajalugu. I kd. Toim. A.Vassar. Tln., 1955.

Elias, O. H. Handelsschiffahrt im 18. Jahrhundert. 1967.

Elias, O. H. Reval in der Reformpolitik Katharinas II. Bonn, 1978.

Etzold, G. Der Seeverkehr zwischen Danzig und Reval von 1777-1756. Münster, 1973.

Etzold, G. Seehandel und Kaufleute in Reval nach dem Frieden von Nystad bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts. Marburg, Lahn, 1975.

Gadebusch, F. K. Livländische Jahrbücher. Vierter Teil, von 1711 bis 1761. Riga, 1783.

Harder, E. Seehandel zwischen Lübeck und Russland im 17./18. Jahrhundert nach Zollbüchern der Nowgorodfahrer. Ostfildern, 1981.

Hupel, A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland. Bd. I-III. Riga, 1782.

Hupel, A. W. Rigischen und der Revalschen Statthalterschaft. Zur Ergänzung der Topographischen Nachrichten von Lief- und Ehstland. Riga, 1789.

Lief- und Ehstländische Staats- und Adresskalenders 1785. Zweite Abteilung.

Meyer, P. Stammfolge der sächsisch-baltischen Familie Meyer. Hannover, 1948.

Meyer, W. Nachrichten über die Revalsche Kaufmannsfamilie Meyer. Mitau, 1915.

Mickwitz, G. Aus Revaler Handelsbüchern, zur Technik des Ostseehandels in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Helsinki, 1938.

Piip, A. Kaubandusôigus ja protsess. Trt., 1939.

Piirimäe, H. Kaubanduse küsimused Vene-Rootsi suhetes 1660.-1700. a. Trt., 1961.

Pullat, R. Eesti linnad ja linlased 18. sajandi lôpust 1917. aastani. Tln., 1972.

Das Revaler Bürgerbuch 1710-1786. Hrsg. v. G.Adelheim. - In: Beiträge zur Kunde Estlands, Bd. 19. Reval, 1934.

Sombart, W. Der moderne Kapitalismus. München, Leipzig, 1922.

Zemzaris, I. Mers un svars Latvija 13.-19. gs. Riga, 1981.

Tallinna ajalugu 1860-ndate aastateni. Koost. R.Pullat. Tln., 1976.

Tartu ajalugu. Koost. R.Pullat. Tln., 1980.

Veispak, T. Neli monograafiat Tallinna 17.-18. sajandi ajaloost. - In: ENSV TA Toimetised. Ühiskonnateadused. 1981, nr. 3.

Баащ Э. История экономического развития Голландии в XУI-XУII веках. М., I949.

Дорошенко В. В. Рост Рижской морской торговли в XVII-XVIII вв. – В: История № I (402), 1981. Институт истории АН Латв. ССР.

Зутис Я. Я. Политика в Прибалтике в первой половине XVIII в. М., 1937.

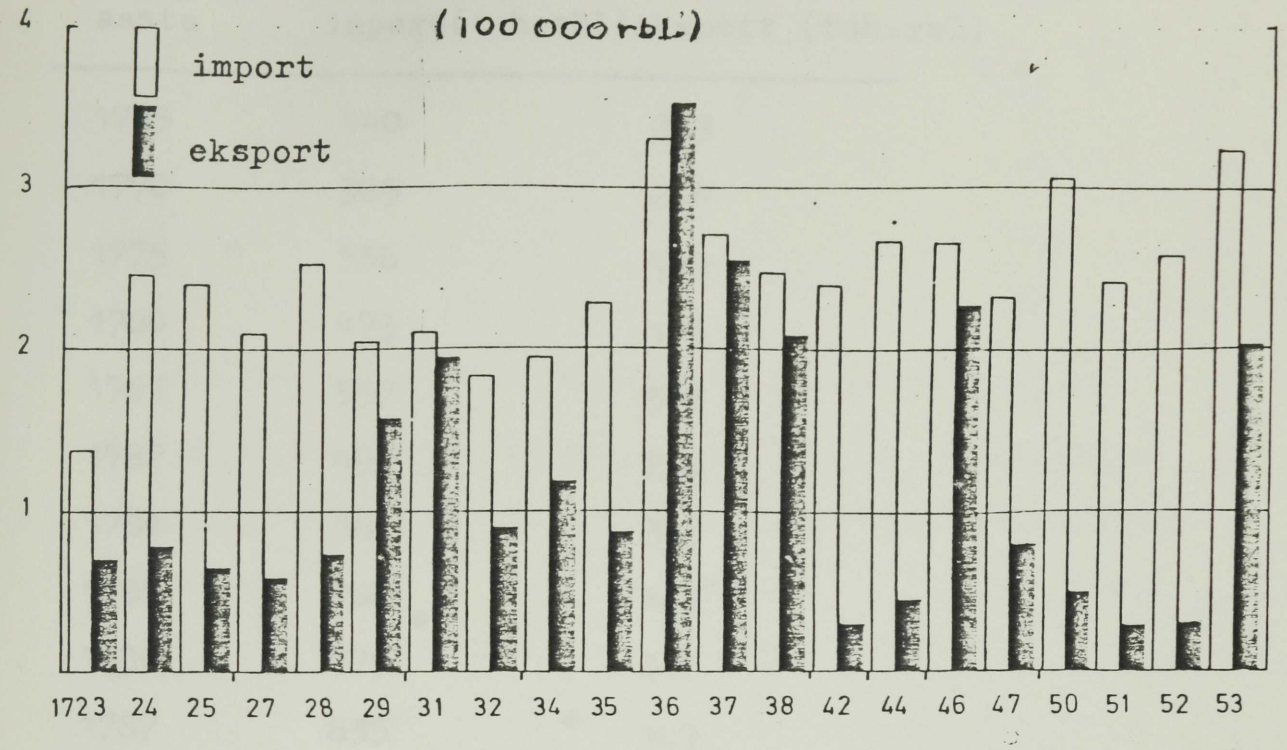
Паголи Л. Трактат о счетах и записях. М., 1983.

Покровский С. А. Внешняя торговля и внешняя торговая политика России. М., 1947.

Полное собрание законов.

Строд Х. П. Влияние торговой политики Российской империи на развитие сельского хозяйства Латвии в 18 в. – В кн.: Экономические связи Прибалтики с Россией. Сборник статей. Рига, 1968.

LISA

Tabel 1. Tallinna import ja eksport 1723-1753.a.

Koostatud Etzold, G. Op.cit.,lk137 graafiku põhjal.

kaup	aasta 1786	1788	1790	1792	1793	1795	1797	1798
siidikaubad	91	72	1223	473	130	214	127	57
puuvillakaub.	96	148	839	882	502	744	280	22
linakaubad	32	20	205	114	51	15	10	2
villased kang.	112	109	839	609	198	241	246	143

Tabel 2. Tekstiilikaupade import Tallinna 1786-1798.a.

Koostatud Elias, O.H. Op.cit., S.144

LISA

aasta	import(tuh.rbl)	eksport (tuh.rbl)
1765	440	249
1770	369	204
1775	556	420
1780	473	151
1781	557	344
1782	493	230
1784	564	323
1785	700	443
1786	775	247
1787	835	109
1788	759	112
1789	1213	144
1790	3860	82
1791	2464	104
1792	2935	108
1793	1477	109
1794	1747	152
1795	1765	417
1796	1887	657

Tabel 3. Tallinna eksport ja import 1765-1796.a.

Koostatud Elias, O.H.Op.cit.,S.198-199

LISA KAALUD JA MÓÓDUD TALLINNAS 18.SAJ.

fuuder	okshoft	aam	ankur	toop
1	4	6	24	720
	1	1 1/2	6	180
		1	4	120
			1	30

Tabel 3. Tallinna veini-, viina- ja óllemóódud 18.saj. Koostatud Elias, O.H. Op.cit., S.201 póhjal.

Üks toop = 1,1 liitrit
Üks piep vahuveini = 13 ankrut
" " hisp.veini= 10 "
" boot port. veini= 13 "
" fass Tallinna ólut
vói póletatud viina = 128 toopi
Üks fass prantsuse
veini = 4 okshofti e. 720 toopi

Antud arvestus on koostatud Intelmann, J. Arithmetischer Wegweiser, Reval, 1736 póhjal.

18.saj.Tallinnas kasutusel olnud pikkusmóódud on järgmised:

1 küünar = 24 tolli = 53,2 cm
1 ingl.jard= 1,75 küünart
1 " " = 1,33 brabandi küünart

Raskusmóódud:

1 sälitis lupja = 12 tündrit =

РЕЗЮМЕ

В данной работе рассматривается деятельность Таллинской торговой фирмы Штейн в I8 веке. Проведенный анализ торговой деятельности фирмы основан на архивных материалах Таллинского государственного исторического музея и списка № I фонда торговой фирмы Мейер за № I27, где хранится бухгалтерская документация фирмы Штейн за I728-I795 годы.

Целью настоящего исследования являлось выявить, как фирма своей торговой деятельностью реагировала на социально-экономические условия того времени, а также проанализировать имеющие в то время место явления в торговой конъюнктуре в целом.

Фирма Штейн была сравнительно небольшой фирмой, которая начала свою торговую деятельность с торговли с крестьянами и с течением времени занялась торговлей на импорт, сбывая на рынке сукно и другие текстильные товары, а также виноторговлей.

С I728 по I750 год деятельностью фирмы руководил ее основатель и владелец Харальд Штейн. После его смерти руководство деятельностью фирмы осуществлялось его вдовой Анной - Доротеей Штейн, а с I752 года начали торговую деятельность на правах совладельцев фирмы оба сына Штейнов - Иоган Беренд Штейн, торговавший сукном и полотном, и Харальд Штейн-младший, занимавшийся виноторговлей. После смерти А.Д.Штейн в I777 году ее владельцем становится Иоган Беренд Штейн, руководивший фирмой вплоть до I795 года.

Все три вышеназванных периода деятельности торговой фирмы рассмотрены с учетом существующих в то время социально-

экономических условий, а также проанализированы основные экономические категории - прибыль, оборот и капитал - через конкретные операции в течение длительного времени деятельности фирмы.

Торговая деятельность Штейнов была разнообразной, они успешно преодолевали трудности, возникшие в результате торговой политики царской России в период после Северной войны. Включенные в международную систему векселей, Штейны получали прибыль за счет торговли вином и текстилем, а с 1760 года, когда торговля заметно оживилась, И.Б.Штейн, наряду с торговлей сукном, весьма успешно начал действовать и в качестве маклера.

SISUKORD

SISSEJUHATUS

Üldine kaubanduslik olukord 18.saj. Vene tsaaririigis ja Tallinnas 1

Uurimuse objekt ja eesmärk 11

Historiograafia 12

Allikad 15

TALLINNA KAUBAFIRMA STEIN UURIMISE ALLIKAD JA UURIMISMETOODIKA

Allikmaterjali kirjeldus 18

Kaubanduse kategooriad ja nende avaldumine 18.saj. kaubafirma Stein tegevuses 24

KAUBAFIRMA STEIN AASTATEL 1728-1750

Harald Stein seeniori kaupmehe iseloomustus 34

Talupojakaubandus 37

Harald Stein kui importöör ja kalevikaupmees 41

Firma Stein lubjatootmine 55

KAUBAFIRMA STEIN JA TEMA TÜTARFIRMAD AASTAIL 1750-1777

Firma Stein pärast Harald Stein seeniori surma 61

Veksli liikumise dünaamika 69

Harald Stein juuniori veini ja viinakaubandus 74

Johann Berend Stein ja tema tegevus kalevikaupmehena 81

FIRMA STEIN AASTAIL 1777-1795

Johann Berend Stein, Steini firma viimane omanik 92

KOKKUVÕTE 101

KASUTATUD KIRJANDUS 106

LISA 110

RESÜMEE 113